

VĒLYVOJO ROMĒNIŠKOJO LAIKOTARPIO ROZETINIAI SMEIGTUKAI IR SEGĖS SU TUTULIU

RASA BANYTĖ-ROWELL

Straipsnis skirtas aptarti rozetinius smeigtukus ir seges su tutuliais, kurie yra būdingi Lietuvos pajūrio ir Nemuno žemupio kapinynų vėlyvojo romėniškojo laikotarpio radiniai. Autorė peržvelgia radinių chronologiją įkapių kompleksuose. Pateikiami palyginimai su radiniais Sembos pusiasalyje ir kituose Rytų Baltijos regionuose. Aptariama, kokie papuošalų tipai vėlyvuosiu romėniškuoju laikotarpiu galėjo paskatinti Vakarų Lietuvos sričių meistrus rozetinių smeigtukų/segų su tutuliais kūrybai. Atrodo, kad šis originalus vietinis papuošalas atsirado kaip ankstyvojo romėniškojo laikotarpio tutulių, vietinių apskritinių ažiūrinių smeigtukų ir segų mišinys, kuriam įtakos turėjo romėniškos ir germaniškos segų formos.

Reikšminiai žodžiai: rozetiniai smeigtukai ir segės su tutuliu, Lietuvos pajūrio ir Nemuno žemupio kapinynai, vėlyvasis romėniškasis laikotarpis.

This article is devoted to the so-called rosette tutulus pins and brooches, which are common finds in the Late Roman Iron Age cemeteries of the Lithuanian coastland and Lower Nemunas region. The author examines the chronological context of such finds in sets of grave goods. The article compares finds from the Sambian peninsula, an area of the Dollkeim – Kovrovo culture, with finds from other Eastern Baltic regions. It discusses what other types of jewellery may have served as an inspiration for craftsmen in creating rosette tutulus pins/brooches in West Lithuanian areas during the Late Roman Iron Age. It seems that this original local ornament emerged as a mixture of the tutulus tradition, which dates to the Early Iron Age, and of locally made round openwork pins and brooches as well as the influence of Roman and Germanic brooch shapes.

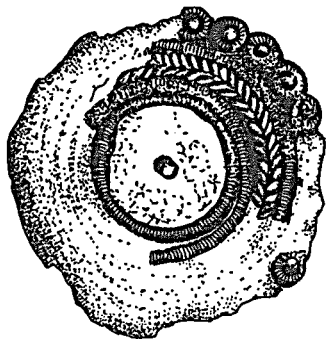
Keywords: rosette tutulus pins and brooches, Lithuanian coastland cemeteries, Lower Nemunas cemeteries, Late Roman Iron Age.

ĮVADAS

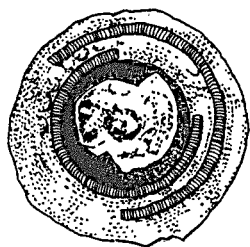
Archeologijos mokslas nuolat tyrinėja tam tikras radinių grupes, jos skirstomos į tipus ir potipius, grupes ir pogrupius. Dėl įvairių priežasčių senovinių dirbinių tyrimo lygis nėra ir niekada nebus vienodas. Nuolat kintanti šaltinių bazė, spausdinamos naujos specialios studijos, skirtos vienai radinių grupei, visada palieka „užnugaryje“ kitą radinių dalį, kuri laikui bėgant ima vilioti tyrėjus naujam darbui tarsi laukas, kažkada paliktas dirvonuoti būsimam derliui. Skaitytojui čia pristatomas darbas yra įvadinė studija į problematiką, kuri

ateityje bus papildyta naujais tyrinėjimų duomenimis, kitais požiūriais į klausimą.

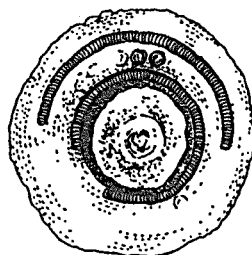
Šiame straipsnyje norėčiau grįžti prie rozetinių smeigtukų ir segų su tutuliu aptarimo. Tiek smeigtukus, kurių galvutę sudaro apskrita žalvarinė, dažniausiai baltu metalu puošta, neažūrinė plokštelė su atauga viduryje (tutuliu), tiek tokio pavidalo seges pagal jų formą reikėtų priskirti tam pačiam tipui (1a–b pav.). Smeigtukai nuo segų skiriasi tvirtinimo prie drabužių būdu: pirmieji turėjo geležines adatas, o segės – šarnyrinį (lankstinį) užsegimą. Rozetinių smeigtukų randama dažniau nei segų. Literatūroje jie buvo siejami

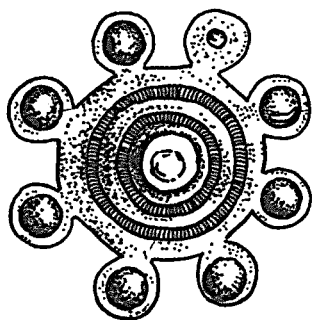
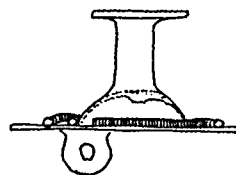
1 (AR 38: 291)

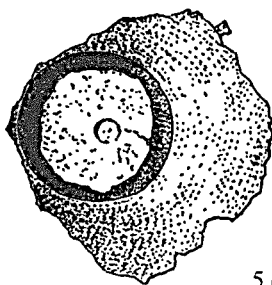
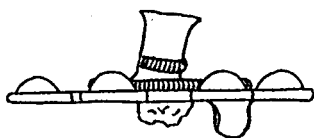
2 (AR 38: 824)

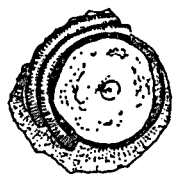
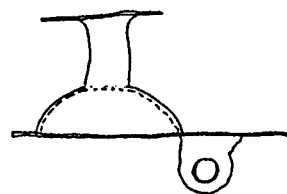
3 (AR 38: 825)

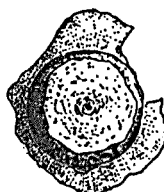
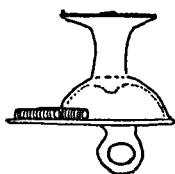
4 (AR 38: 925)

5 (AR 38: 980)

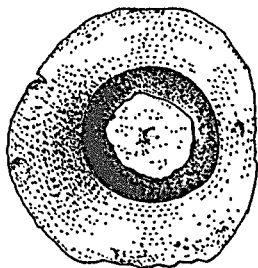
6 (AR 38: 1002)

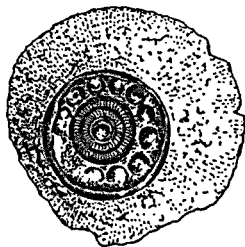
7 (AR 38: 1003)

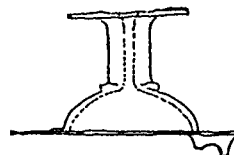
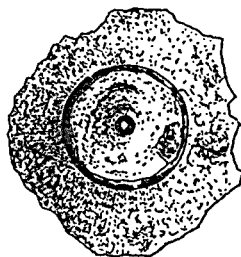
1a pav. Rozetinių smeigtukų su tutuliu galvutės iš Stragnų kapinyno, buv. Šilutės dvaro rinkinio. Skliausteliuose pažymėtas Lietuvos nacionalinio muziejaus inventoriaus numeris. *A. Ruzienės pieš.*

8 (AR 38: 1375)

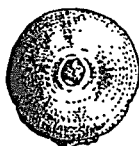
9 (AR 38: 1817)

10 (AR 38: 1818)

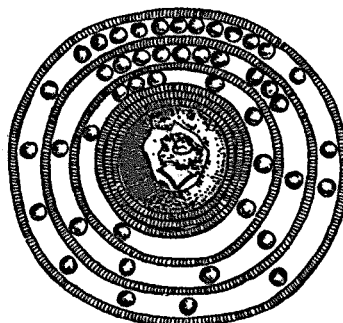
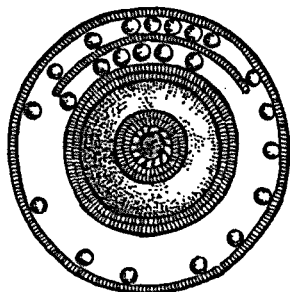
11 (AR 38: 1819)

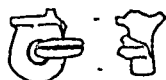
12 (AR 38: 1820)

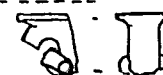
13 (AR 38: 1821)

14 (AR 38: 2614)

15 (AR 38: 2615)

1b pav. Rozetinių smeigtukų su tutuliu galvutės iš Stragnų kapinyno: 8–13 iš buv. Šilutės dvaro rinkinio; 14–15 iš kapo 4 (1985). Skliausteliuose pažymėtas Lietuvos nacionalinio muziejaus inventoriaus numeris. *A. Ruzienės pieš.*

su vėlyvojo romėniškojo laikotarpio–ankstyvojo tautų kraustymosi laikotarpio Lietuvos pajūrio kapinynų ir Nemuno žemupio kapinynų kultūrinėmis grupėmis, kurios XX a. pirmojoje pusėje vokiškai buvo vadintos vienu „Memelkultur“ vardu. Rytų Prūsijos archeologai tuomet pastebėjo, kad Klaipėdos ir Nemuno žemupio kapinynuose gausiai randama smeigtukų, ir tai esą rytietiškos baltų mados išraiška, kuriai buvo priskirta ir apskritinių-rozetinių smeigtukų su tutuliu forma (Gaerte, 1929, 224, 230, Abb. 170 d, f; Engel, 1931; 1935, 81–82; Engel, La Baume, 1937, 149–150, Abb. 32:i). W. Gaerte ir C. Engelis savo veikaluose naudojo gausią XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje buv. Klaipėdos, Šilutės ir Tilžės apskrityse ištirtų kapinynų medžiagą, kurioje būta tokių radinių kaip aptariamieji smeigtukai ar segės. Visų pirma tai buvo į Karaliaučiaus muziejus patekę Aukštkiemių (vok. Oberhof), Šernų (vok. Schernen), Lumpėnų (vok. Lumpönnen), Bendiglaukio (vok. Bendiglauken) radiniai, kuriuos trumpiau ar plačiau aptarė O. Tischleris (Tischler, 1888; 1889; 1890, 27–31; Jentsch, 1896, 123–124) ir A. Bezenbergeris (Bezenberger, 1892; 1909; 1914). Tuo metu Klaipėdos ir Šilutės apylinkėse mėgėjiškų kasinėjimų bei archeologinių senienų kolekcionavimo ėmėsi Šilutės dvarininkas H. Scheu bei jo sūnus E. Scheu (plačiau apie jų veiklą žr. Tamulynas, 1998). Jų archeologiniame rinkinyje būta ir rozetinių smeigtukų, kurie šiuo metu saugomi Lietuvos nacionaliniame muziejuje, Stragnų kapinyno rinkinyje (trumpai apie Stragnų radinius Šilutės ir Lietuvos nacionaliniame muziejuje žr. Banytė-Rowell, 1999, 29; 2004a, 34–35).

Naujesni rozetinių smeigtukų radiniai archeologijos šaltinius papildė 1940 m., kuomet Kauno Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus konservatorius P. Baleniūnas ištyrė keletą Lietuvos pajūrio kapinynų su akmenų vainikais, kurie buvo žemaičių istorinių žemių vakariniame pakraštyje. Ap-

tariami smeigtukai buvo rasti Ankštakių, Kurmaičių, Lazdininkų, Reketės kapinynuose (žr. radimviečių sąrašą). 1951 m. P. Kulikauskas paskelbia apie Kurmaičių tyrinėjimus (Kulikauskas, 1951). Kita P. Baleniūno sukaupta medžiaga buvo paskelbta autorių grupės 1968 m., įtraukiant ir šeštojo–septintojo dešimtmečių archeologinius tyrinėjimus, tarp jų ir A. Tautavičiaus pristatytus Palangos kapinyno, kuriame rasti du rozetiniai smeigtukai, duomenis (Butėnienė, 1968; Michelbertas, 1968; Navickaitė-Kuncienė, 1968). Savita smeigtukų forma, kartu randami negausūs radiniai ir todėl netiksli jų chronologija, matyt, buvo priežastis to, kad aptariamieji smeigtukai liko neaptarti Lietuvos TSR archeologijos atlaso IV tome (LAA, 1978). Todėl svarbi tapo trumpa šio tipo papuošalų analizė M. Michelberto monografijoje, skirtoje senajam geležies amžiui. Remdamasis negausiais kapų kompleksais jis apskritinių/rozetinių smeigtukų su tutuliu atsiradimą susiejo su C_{1a} periodo pabaiga, o išplitimą – su C_{1b} – C_2 periodais ir galbūt su C_3 periodu. Tokios pat formos seges M. Michelbertas datavo C_{1b} periodu ir pastebėjo, kad tokio pavidalo papuošalai dar būdingi ir V a. paminklams (Michelbertas, 1986, 122, 133–133, pav. 41:3, 48). Praeito amžiaus devintajame ir dešimtajame dešimtmečiais vykę Stragnų, Užpelkių, Lazdininkų, Baitų kapinynų archeologiniai kasinėjimai papildė kapų kompleksų su rozetiniais smeigtukais sąrašą (Varnas, 1986; Bliujienė, 1988; Banytė, 1992; Bliujienė, 1998; Butkus, 1998; Banytė, 1999). Šių radinių radimo ir istorinės aplinkybės leidžia iš naujo pažvelgti į dirbinių chronologiją, stiliaus ištakas ir raidą laikui bėgant. Neabejotinai šios unikalios formos papuošalų bus randama archeologinių tyrinėjimų metu ir ateityje, jie papildys duomenis apie kapų su jais kompleksus*. Todėl šis straipsnis yra tam tikro tyrimų etapo apibendrinimas, galbūt paskata kitiems tyrėjams atlikti nuodugnesnius šio pa-

* Autoriui pateikus spaūdai šį straipsnį, rasta duomenų apie dar vieną rozetinį smeigtuką J. Puzino archyvo nuotraukoje, saugomoje Lietuvos nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje, fonde 52–46. Šis smeigtukas buvo rastas Katyčių kapinyne.

puošalo tipo tyrimus ne tik baltiškų, bet ir kaimyninių kultūrų radinių kontekste.

Būtina paminėti septintojo dešimtmečio pabaigoje Vokietijoje pasirodžiusį B. Beckmanno straipsnį apie smeigtukus Rytų Baltijos regione romėniškuoju laikotarpiu, kuriame trumpai aptarti ir rozetiniai smeigtukai su tutuliu, Lumpėnų smeigtuko pavyzdžiu jų grupę pavadinus „O“ grupe (B. Beckmann, 1969). Nors B. Beckmanno smeigtukų sąrašas dabar jau gerokai ilgesnis, studija apie juos yra svarbi dėl klasifikacijos, kurią dažnai naudoja užsienio autoriai, dirbantys su baltų archeologijos medžiaga. Terminas „Beckmanno O grupės“ smeigtukas lieka aktualus ir šiandien.

ROZETINIAI SMEIGTUKAI IR SEGĒS SU TUTULIU KAPŲ KOMPLEKSŲ VAKARŲ LIETUVOJE PLOTMĖJE

Papuošalų, randamų archeologiniuose laidojimo paminkluose, statistika rodo, kad naujos papuošalų formos plinta labai greitai, o nyksta laipsniškai, susimaišydamos su naujos mados dirbinių formomis (*WinBasp* 5.2 kompiuterinė programa – autorius J. Rehmet, pagalbinių bylų skyrius *Seriation*). Peržvelkime rozetinių smeigtukų radinius kai kurių Vakarų Lietuvos kapinynų kapų kompleksų kontekste. Kas yra „grynasis“ C_{1b} – C_2 (apie 220–300 m.) papuošalų stilius? Kokie dirbinių kompleksai jam priklauso? Vakarų Lietuvoje jį iš dalies apibūdina W. Nowakowskio išskirtos Aukštakiemio kapinyno I naudojimo tarpsnio dirbinių formos (Nowakowski, 1999, 111, Tab. I). Šis tarpsnis datuojamas B_2/C_1 – C_1 periodais (apie 150–250 m. po Kr.), Aukštakiemyje jam atstovauja Almgreno V gr. 7 serijos segė, laiptelinės segės, lankinė segė aukšta užkaba, lankinės segės lenkta kojele, antkaklės viela apvyniotais arba kūginiais galais, romėniškos monetos, įvijinės ir juostinės apyrankės, smeigtukai rozetinėmis galvutėmis, įvairūs ažūriniai grandinėlių skirstikliai ir laikikliai. Šis sąrašas rodo laikotarpio stiliaus mišrumą. Senesniam stiliui atstovauja regioninio,

vadinamojo klaipėdietiško, stiliaus papuošalai: antkaklės kūginiais galais, laiptelinės segės, išgaubto pjūvio apyrankės. Naujam papuošalų stiliui priskirčiau antkaklės viela apsuktu lankeliu, grakščias lankines seges lenkta kojele bei lankines žieduotąsias seges. Naujojo stiliaus dirbiniai pirmiausia pasirodo kūginių antkaklių ir laiptelinių segių, išgaubto ir plokščio pjūvio apyrankių kompleksuose.

Kurmaičių kapų (1940 m.) papuošalai liudija perėjimą nuo grynojo senojo (Rūdaičių I kapinyno kai kurie kapai) prie mišraus stiliaus. Kurmaičių kapuose 8, 10, 22, kuriuose rasti kaklo, krūtinės ir rankų papuošalų komplektai, mirusieji laidoti su archajiškesnio klaipėdietiško stiliaus dirbiniais (Kulikauskas, 1951, 345, 349, 359, pav. 3, 5, 10). Kapuose 11, 12, 14 tarp tokių papuošalų randama ir lankinių segių lenkta kojele (Kulikauskas, 1951, 319–321, 351, pav. 14), o kapų 5, 7, 9 papuošalų stilius jau atspindi naujesnę madą – jai atstovauja antkaklės viela apvyniotais galais su dėžėmis, nemasyvios lankinės segės, apyrankės siauresniais, paprasčiau dekoruotais lankeliais, įvijinės apyrankės (Kulikauskas, 1951, 316–318, 341, 343, 347, pav. 1, 2, 4). Tarp tipišku naujesnio stiliaus papuošalų atsiranda ir originalių – kape 7 rasti du rozetiniai smeigtukai, kaklo papuošalas iš žalvarinių įvijų eilių.

Galima daryti prielaidą, kad senasis ir naujasis papuošalų stilius Kurmaičių kapinyne bendruomenės narius laidojusių buvo sąmoningai skiriamas, o mišrūs komplektai susidarė pamažu išeinant iš mados vieniems ir pasirodant kitiems dirbiniais. Bėlika tik pažvelgti, ar 1940 m. iširtus kapus galima diferencijuoti pagal juose randamas monetas. Jų rasta dešimtyje iš 22 kapų – tai sudaro 45,5 proc. Deja, vėlyviausiai kaldintos romėniškos monetos Kurmaičiuose rastos su senesniojo klaipėdietiško stiliaus dirbiniais: kape 10 rasta Septimijaus Severo (193–211 m.), kape 8 – Aleksandro Severo (222–235 m.) moneta. Kape 9 naujojo stiliaus papuošalai į kapą dėti kartu su Faustinos I (140 m.) moneta, o kape 12 Faustinos

I ir Trajano (98–117 m.) monetos rastos su dviem klaipėdietiškoms laiptelinėmis segėmis ir antkaklė kūginiais galais. Nors monetos ir neleidžia nustatyti chronologinės ribos tarp dviejų stilistinių papuošalų grupių, vis dėlto jos patvirtina, kad su ankstesniojo klaipėdietiško stiliaus dirbiniais mirusieji laidoti C_{1b} periodu. M. Michelbertas nustatė, kad Severo monetos Lietuvoje į kapus dėtos 210–240 m. po Kristaus (Michelbertas, 1986, 82). Kurmaičių kapinyno kapai 5, 6, 7, 9 su naujesniojo stiliaus dirbiniais yra išsidėstę pietrytinėje kapinyno dalyje, aplink kapą 8, kuriame rasta vėlyviausia moneta, bet nerasta naujojo stiliaus daiktų. Tokie komplikuoti Kurmaičių kapinyno duomenys patvirtina hipotezę, kad Vakarų Lietuvai III a. pradžioje buvo būdinga papuošalų formų įvairovė.

Palangos kapinyno papuošalų kompleksai yra mišraus arba naujojo tipo (Tautavičius, 1968). Laidojant mirusiuosius į kapus dėta labai daug Romos monetų. Jos rastos net dvylikoje iš 20 atidengtų kapų (60 proc.). Tik kapuose 1 ir 3 vyravo senojo stiliaus dirbiniai: kape 1 – išgaubto pjūvio klaipėdietišką apyrankę ir klaipėdietišką antkaklė kūginiais galais, kape 3 – III gr. antkaklė kūginiais galais, III gr. klaipėdietišką laiptelinę segę ir uždaras trikampio skerspjūvio žiedas (Tautavičius, 1968, 130, pav. 6). Įkapių turtingo kapo 17 papuošalai atspindėjo naująjį stilių: abiejų žalvarinių antkaklių galai buvo apvynioti viela, jie baigėsi kilpele ir kabliuku, rasti 2 smeigtukai rozetinėmis galvutėmis, sujungti įvijėlių ir karolių apvara, lankinė segė lenkta kojele, 3 įvijiniai žiedai, 1 žiedas užkeistais ir 1 žiedas nesueinančiais galais, puoštas sraigine įvija (Tautavičius, 1968, 131, 136–137, pav. 7; Bliujienė, 2007, pav. 188). Smeigtukų rozetinės galvutės labai panašios į Kurmaičių kapo 7 rozetinių smeigtukų galvutes. Deja, į Palangos kapą 17 įdėta žalvarinė Faustinos I (mirė 141 m.) moneta nepadedą nustatyti tikrosios datos. Vis dėlto Palangos kapinyno romėniškų monetų apžvalga patvirtina pirmąjį įspūdį, kad Palangos kapinyne mirusiuosius laidoję žmonės naujojo stiliaus papuošalus jau mė-

go labiau nei Kurmaičių gyventojai. Net 4 Palangos kapinyno kapuose (kapai 8, 10, 14, 20) rasta monetų, kaldintų III a. Kurmaičių kapinyne tokia moneta buvo tik viena – kape 8 rastoji Aleksandro Severo moneta.

Vieni ankstyviausių ir tiksliau datuojamų vėlyvojo romėniškojo periodo kapų su rozetinėmis smeigtukais yra Miestelių kapinyno kapai 1, 2 (žr. radinių sąrašą, pgl. Tamulynas, 2002). Čia smeigtukai buvo rasti su antkaklėmis kūginiais galais, ažūriniais papuošalais (k. 1), juostinėmis apyrankėmis, romėniškais III a. monetomis (nustatyta k. 1), kurių viena kape 1 buvo kaldinta Gordiano III laikais (238–244 m.). Tai leido kapus datuoti C_{1b}–C₂ periodais (Tamulynas, 2002, 131). Vėlyviausių į kapus dedamų romėniškųjų monetų serija padeda datuoti senojo klaipėdietiško papuošalų stiliaus dirbinių naudojimo (dėjimo į kapus) paskutinįjį etapą, kuriame kaip naujesnės formos atsiranda ir rozetiniai smeigtukai su tutuliu.

Lazdininkų kapinynas, kurio tyrinėjimai prasidėjo 1940 m. ir vyko šeštame, aštuntame–dešimtame praeito amžiaus dešimtmečiais bei vyksta iki šiol, neabejotinai ateityje bus plačių studijų objektas. Čia užsiminsiu tik apie kapus, kuriuose buvo rasta rozetinių smeigtukų su tutuliu. Mergaitės kape 15 (1992 m.) buvo rasti kiaurastis rato formos ir rozetinis „tutulio“ smeigtukas. Į kapą buvo įdėta ir dėželinė antkaklė su viela apsuktais galais, turinti mėlyno stiklo akutę, dvi juostinės apyrankės, romėniška moneta (sestercijus), geležinis peiliukas (Butkus, 1992š, 59–60; Butkus ir kt., 1994, 142). Kapo 15 rozetinis smeigtukas priskirtinas ankstyvesniajai vėlyvojo romėniškojo laikotarpio kapų grupei, kurioje tokie radiniai aptinkami kapuose su monetomis ir ažūrinio stiliaus papuošalais.

A. Bezenbergerio ištirti Šernų kapinyno kapai priklauso laikotarpiui, kai mirusieji laidoti tik su naujojo stiliaus įkapėmis (Bezenberger, 1892). Tyrinėtojas pastebėjo, kad vakarinė kapinyno pusė, kurioje rasta romėniškų monetų, chronologiškai skiriasi nuo rytinės (iš tiesų – šiaurės rytų) –

pastarojoje mirusieji laidoti su papuošalais, pri-skirtiniais Tischlerio D periodui: lankine sege žvaigždine kojele, lankine ilgakoje sege su lieta užkaba, lankine sege trapeciškai platėjančia kojele (Bezenberger, 1892, 167–168; Banytė-Rowell, 2007b, 16–19, pav. 1). Šernų kapinyne nerasta nei kūginių antkaklių, nei laiptelinių segių, tačiau tarp romėniškų monetų būta Lietuvoje randamų ankstyviausių ir vėlyviausių (Rühl, 1892, 169–170; Bolin, 1926, 231). Kape 67, kuriame A. Bezenbergeris spėjo buvus sunykusį rozetinį smeigtuką, rasta monetų, kaldintų 238–253 m. (nuo Gordiano III iki Treboniano Galo laikų). Kapo 67 (mirusioji galėjo būti palaidota ne anksčiau kaip 251–253 m.) įkapės nėra gausios, tačiau jos pasižymi naujojo stiliaus bruožais: smeigtukas rozetine galvute su prikabintu trijų grandinėlių papuošalu ir pusmėnulio formos kabučiais, besibaigiančiais ataugėlėmis, žalvarinės smulkios audinio puošybos skardelės ir plokštinės įvijelės, sidabrinis įvijinis žiedas su priekyje platėjančiais galais, žalvarinio įvijinio žiedo dalis (Bezenberger, 1892, 160, Taf. IX:9, 11; XVI). Mergaitės kape 10, kurio papuošalai labai panašūs į kapų 50 ir 67, tik lankinė lenkta kojele ir žieduotoji segės yra šiek tiek grakštesnės formos, rasta nenustatyta romėniška moneta, perverta pakabinamu žiedeliu (Bezenberger, 1892, 147–150, Taf. VII:1–27, 29, VIII:1, 2, 12, 13, IX:1, 5–7, X:1, XIII). Prie kapo 10 buvusioje radimvietėje 9 šalia puodelio gulėjo romėniška moneta, kaldinta III a. pradžioje graikiškoje provincijoje. Kapo 10 papuošalai priklauso brandžiam naujam stiliui (antkaklės viela apvyniotais galais, kurie baigiasi kilpele ir kabliuku arba apskritomis plokštelėmis galuose). Kapo 10 rozetinių smeigtukų galvutės su stambiu ryškiai profiliuotu tutuliu atspindi antrąjį apskritinių segių ir smeigtukų raidos etapą. Ypatingas šio tarpsnio papuošalų elementas yra geležiniai varpelio formos kabučiai ir įvairesnių tipų žiedai, pa-

vyzdžiui, kape 10 rastas įvijinis sidabrinis žiedas su paplatinta rombo formos priekine dalimi (C. Beckmann, 26b forma – C. Beckmann, 1969) ar žiedas, puoštas pintinėmis kilpelėmis (C. Beckmann, 22b forma). Kapo 22, kuriame buvo rasta rozetinė segė su tutuliu, radiniai tarsi atkartojo beveik visus kape 10 rastuosius tipus, išskyrus romėnišką monetą ir įmantresnių formų žiedus (Bezenberger, 1892, 151–152, Fig. 10–12, Taf. VIII kairė: 3, 4, IX:2, 8, 9, 14, X:1). Trys antkaklės viela apvyniotais galais ir trys lankinės segės (artimos Almgreno 161 formai) – naujojo stiliaus elementai. Kapo 89, kuriame buvo rastas smeigtukas sidabrine rozetine galvute, buvo apie 10 m nutolęs į ŠR nuo toliausiai į rytus buvusios kapų grupės su monetomis. Kiti radiniai (neaiškaus pogrupio juostinė apyrankė, geležinis lazdelinis smeigtukas, žalvarinis įvijinis žiedas, gintaro karoliai) nedaug gali patikslinti chronologiją (Bezenberger, 1892, 163, Taf. VIII kairė:14, VIII dešinė: 17, X:11). Ją numanyti leidžia kapo 89 vieta – tarp C_{1b}–C₂ periodo kapų su monetomis ir D periodo pradžia datuojamų kapų grupės.

Iš 35 Bandužių kapinyne ištirtų senojo geležies amžiaus kapų¹ (Stankus, 1995a) dauguma priklauso tam pačiam laikotarpiui, kaip ir Šernų kapinyno ankstyvesnieji kapai. Kape 74 kartu su dviem rozetiniais smeigtukais ryškiai profiliuotu tutuliu būta dviejų lankinių segių lenkta kojele, smeigtukus jungiančio kiauraraščių plokštelių ir grandinių papuošalo, juostinės ir apvalaus skerspjuvio apyrankės, dviejų žalvarinių įvijinių žiedų bei sidabrinio įvijinio žiedo su paplatintomis šoninėmis įvijomis (Stankus, 1995a, 50, 58, 64, 67, 115–116, pav. 43:8, 44:6, 53, 56:4, 59:2, 74:2, 17; Bliujienė, Bračiulienė, 2007, 46, 59, pav. 10). Kapo 74 sidabrinis žiedas su paplatintomis šoninėmis įvijomis panašus į Šernų kapo 67, kuriame rasta III a. vid. monetų, žiedą (apie šį žiedų tipą plačiau – Banytė-Rowell, 2007a). Rozetinių smeig-

¹ Čia neturimas omenyje 2004 metais ištirtas Bandužių kapinyno kapas 91, kuris datuotas B₂/C₁ periodu, bei dar ankstyvesni atsiktiniai radiniai (Bliujienė, Bračiulienė, 2007).

tukų forma Bandužių radinius susieja su Šernų kapinyno kapų 10 ir 22 radiniais (Bezenberger, 1892, 152, Taf. VIII:12, 13, Fig. 11, 12). Bandužių kapo 74 ažūrinių plokštelių ir grandinių papuošalas bei kapo 73 kiauraraščiai pusemėnulis formos grandinių skirstikliai prie rozetinių smeigtukų (Stankus, 1995a, 55, 115, pav. 50:1, 2; 1995b) priklauso tam pačiam ažūrinių papuošalų mados sluoksniui, kaip ir minėtas krūtinės papuošalas iš Šernų kapo 50. Kitas iš Šernų kapinyno medžiagos nustatytas chronologinis rodiklis – geležiniai varpelio formos kabučiai – pasikartoja Bandužių kapo 85 apvaroje, jungusioje rozetinius smeigtukus (Stankus, 1995a, 51, 55, 59, pav. 45:1; 50: 4, 5; 54; Bliujienė, Bračiulienė, 2007, 57, pav. 58, 59). Rozetiniai smeigtukai ir segės bei geležiniai varpelio formos kabučiai sieja Baitų kapų 8, 18, Šernų kapinyno kapų 10, 22, Bandužių kapo 85 ir Lumpėnų (Nemuno žemupio kapinynų sritis) kapų 2, 14 (Bezenberger, 1909, 132–135, 141–142, Abb. 131–132, 135) papuošalų kompleksus (Banytė, 1999, 63–71). Šiuose kompleksuose esama naujų komponentų – apvalaus skerspjuvio apyrankių nežymiai storėjančiais galais (Baitų k. 8, 18, Lumpėnų k. 14), lankinės segės rombo formos kojele (Bandužių k. 85), trijų įvijų žiedų su priekyje paplatintomis įvijomis. Atrodo, kad šios papuošalų formos tarp įprastų naujojo stiliaus dirbinių atsirado kaip tik tuo metu, kai iš kapų kompleksų baigė nykti pavieniai senojo stiliaus papuošalai.

Nei A. Bezenbergeris su E. Scheu'jumi, nei šio darbo autorė Baitų kapinyno kapuose dar nerado nė vienos romėniškos monetos. Visi Baitų dirbiniai yra tik naujojo stiliaus. Dviejuose Baitų kapinyno moterų kapuose (8 ir 18) rastos rozetinių smeigtukų poros (Banytė, 1999) atstovauja Šernų kapo 89 smeigtuko potipiui (Bezenberger 1892, Taf. VIII kairėje: 14), priklausančiam rozetinių smeigtukų su ryškiai profiliuotu tutuliu grupei. Baituose mirusiosios kape 8 buvo įdėtas prie

rozetinių smeigtukų derantis žiedas su rozetine akute, įvijinis žiedas bei žiedas užkeistais galais, derėjęs prie apyrankių apskritais galais (Banytė, 1999b, 68–69, pav. 1:26, 27, 28). Visame Baitų kapinyne išsibarsčiusios geležinių varpelio formos bei gintarinių kabučių radimvietės patvirtina iširtosios kapinyno dalies chronologinį vientisumą. Baitų kapinyne rastos apyrankės primena ankstesnę klaidietišku dirbinių stilių. Vadinasi, Baituose mirusieji laidoti ir su tradiciniais papuošalais, kurie galėjo būti madingiausi keliais dešimtmečiais anksčiau. Moters kape 18 vadinamoji klaidietiška įvijinė apyrankė (apie tipą – Michelbertas, 1986, 146–147) rasta mirusiosios rankos vietoje. Maždaug tuo pat metu kape 8 palaidota mirusioji buvo papuošta jau visai kitokio stiliaus apyrankėmis šiek tiek storėjančiais galais (vienos galai buvo šiek tiek užkeisti, kaip ir tokio paties stiliaus žiedo)². W. Nowakowski Aukštakiemių kapinyno apyrankes šiek tiek storėjančiais galais sieja su mada, paplitusia germanų Zakrzów-Hassleben-Leunos pobūdžio kapinyuose (Nowakowski, 1999, 112).

Stragnų kapinyne išryškėja Šernų ir Baitų kapinynams būdingų dirbinių tipai (Varnas, 1986, 80–82). Stragnų moters kapo 4 papuošalų kompleksas atitinka Baitų kapų 8 ir 18 papuošalų stilių – čia rasta balto metalo antkaklė viela apvyniotais galais, su kabliuku ir kilpele galuose, du rozetiniai smeigtukai ir pusapvalio skersinio pjūvio apyrankės šiek tiek storėjančiais galais, kabučiai-brankteliai (Bliujienė, 2007, pav. 171). Nacionalinio muziejaus fonduose saugomi radiniai iš Stragnų kapinyno atspindi abu – senąjį ir naująjį – vėlyvojo romėniškojo periodo stilius. Pavyzdžiui, rozetinių smeigtukų galvutės Stragnų rinkinyje yra įvairių formų: rozetinių ažūrinių smeigtukų su nedideliu tutuliu viduryje (AR 38:1380, 1382–1383), tokių pat ažūrinių smeigtukų, tik su apskritomis ataugėlėmis pakraščiuose (AR 38:1816), neažūrinių rozetinių smeigtukų su

² Plačiau Baitų kapų 8 ir 18 kompleksai yra palyginti straipsnyje: Banytė, 1999.

nedideliu tutuliu ir apskritomis ataugēlēmīš ga-
luose (AR 38:925). Panašūs kapo 4 smeigtukai
(AR 38:2614, 2615) priklausytū vēlesnei rozeti-
niū smeigtukū su tutuliu grupēi (1b:14, 15 pav.).

Sprendžiant iš trumpū publikacijū, Lazdinin-
kū kapinyno XX a. paskutiniajame dešimtmetyje
ištirta kapū grupē (Butkus, 1998; Bliujienē,
Butkus, 2000) chronologiškai turētū būti artima
Šernū ir Baitū kapinyņū fazei. Mergaitēs kape 23
(1996 m.) rasti papuošalai labai primena Baitū ka-
pinyno moteriškos lyties mirusijū papuošalū
komplektus. Mirusioji buvo palaidota su mėlyno
stiklo akutēmīš puošta dėželine antkakle, rozeti-
niais „tutuli“ smeigtukais, gintariniais aštuoniū-
kēs formas kabučiais bei varpelio, kitaip dar
vadinamo disko, formas geležiniais kabučiais
(Butkus, 1998, 193; Kretingos, 2005, p. 30,
pav. 50).

Lumpēņū kapinyno (Nemuno žemupio sritis)
kapo 2 rozetiniai smeigtukai, tapę B. Beckmanno
O tipo smeigtukū išskyrimo pavyzdžiu, buvo rasti
kapuose be romēniškū monetū (kapo 2 įkapiū su-
dētį žr. smeigtukū sąrašē). Lumpēņū kapuose bu-
vo rastos tokios papuošalū formas kaip antkaklēs
viela apvyniotais galais, antkaklē tordiruotais ga-
lais su pailga plokštele ir kabliuku užkabinimui,
didžiosios lankinēs segēs lenkta kojele, ankstyvo-
jo tipo kryžiniai smeigtukai, apyrankēs profiluo-
tais galais, apyrankēs nežymiai storējančiais galais,
juostinēs apyrankēs, puoštos skersiniais brūkšne-
liais, aštuoniukēs formas gintaro kabutis, varpe-
lio formas geležinis kabutis, vielinis žiedas pinta/
vyta priekine dalimi (C. Beckmann, tipas 22c), įvi-
jinis žiedas su priekyje paplatinta vidurine apvija,
įvijiniai žiedai su priekyje trikampiškai išplatinto-
mis kraštinēmīš apvijomis (Bezenberger, 1909,
130–145, Abb. 131–136). Šie dirbinių tipai yra dau-
giau ar mažiau tikslūs C₂ periodo (III a. 2 pusē) ir
perėjimo iš C₂ į C₃ periodą (IV a. pradžia–vidurį)
chronologiniai indikatoriai (Michelbertas, 1986, 97;
Nowakowski, 1996, Taf. 107; 1999; Vaitkunskienē,
1999, 158, 180; Banytē-Rowell, 2001; Budvydas,
2002, pav. 17; Banytē-Rowell, 2007a, 17–24).

Užpelkiū kapinyne ištirtū ankstyviausių kapū
papuošalai beveik atitinka rastuosius Baitū kapi-
nyne. Įdomu, kad nė viename Užpelkiū kapiny-
no, kurį A. Bliujienē datavo IV a.–VII a. pr.
(Bliujienē, 1998, 278), kape nerasta romēniškū
monetū. Užpelkiū moters kapo 19 žalvarinē ant-
kaklē viela apvyniotais galais, su kilpele ir kabliu-
ku, du rozetiniai „tutuli“ smeigtukai, puošti
mėlyno stiklo akutēmīš, spurgeliais ir vielutēmīš
(Bliujienē, 1988, 68–69, pav. 5; 2005, pav. 12) ir
apardyto kapo 33 žalvarinis žiedas su apskrita ro-
zetēs tipo plokštele (Bliujienē, 1990, 75, pav. 9)
yra analogiški Baitū moterū kapū 8 ir 18 papuo-
šalams. Užpelkiū kapinyne nerasta nė vieno tipišk-
ko senojo stiliaus papuošalo.

Reketēs kapinyno papuošalū komplektai yra
gausesni, todėl ypač puikiai atspindi masyvėjantį
naująjį stiliū (Navickaitē-Kuncienē, 1968). Ant-
kakliū Reketėje pasitaikē viela apvytais, ryškiau
pastorintais galais, su kabliuku ir kilpele (k. 3, 4,
5), rakto skylutēs formas galais – lygiu arba tordi-
ruotu lankeliu (k. 23, 26), tordiruotais kabliuku ir
keturkampe plokštele besibaigiančiais galais (k.
47) (Navickaitē-Kuncienē, 1968, 173, 174, 171,
pav. 20:2, 21:1, 16:4). Visos segēs – lankinēs lenk-
ta kojele, kai kurios jų puoštos nedideliais žiede-
liais. Daugumos šiū segiū proporcijos grakščios,
nors pačios jos didelēs, su ilgomis įvijomis – jų il-
gis nuo 8 iki 11 cm (k. 11, 21, 22, 26, 27, 33, 40,
48–1) (Navickaitē-Kuncienē, 1968, 175, 163,
pav. 22:1, 2, 3, 4:3). Kapuose 29, 30 (Navickaitē-
Kuncienē, 1968, 176, pav. 23:1, 2, 3) rasti rozeti-
niai „tutuli“ smeigtukai, kaip ir lankinēs segēs, yra
vėlyvojo romēniškojo periodo tradicijos vėlyvasis
variantas. Su šiais smeigtukais rastos pusapvalio
skerspjūvio siauros juostinēs apyrankēs su kelio-
mis įkartēlēmīš puoštais galais tipas vyravo Reke-
tēs kapinyne. Kapuose 22, 24, 33, 48–1 rasta
stilišškai panašiū apyrankiū apskritu lankeliu šiek
tiek storējančiais galais (Navickaitē-Kuncienē,
1968, 163, 176, pav. 4:4, 24:3). Prie tokiū apyran-
kiū buvo derinami žiedai nesuecinančiais galais iš
apskrito skerspjūvio vielos (k. 3, 4, 16, 33). Reke-

tės kapas 29, kuriame rastas žalvarinis kabutis-branktelis (puoštas skersiniais grioveliais ir raneliais) su grandinėle, gali būti lyginamas su anksčiau minėtuoju Stragnų kapu 4 bei Vidurio Lietuvos kapinynų Veliuonos kapu 2, Vaitiekūnų kapu 15, kurių viena iš įkapių irgi yra toks pat branktelis-kabutis (Michelbertas, 1967, 47–58; Varnas, 1984, 29, 35–36, pav. 7; Michelbertas, 1986, 84–85, pav. 13). Visų šių kapų datavimas artimas III a. antrajai pusei–IV amžiui. Taigi galima daryti prielaidą, kad Reketės kapinyne laidota jau C₃ periodu (galbūt C₂ pabaigoje, t.y. III a. pabaigoje), D periodo pradžioje. Tai ne visai atitinka ankstesnįjį įprastą Reketės kapinyno datavimą V–VII a. (Navickaitė-Kuncienė, 1968, 176) ar V–VI a. (Tautavičius, 1996, 74, 240). Ankstyvesnįjį Reketės kapų datavimą C₃, galbūt C₂, periodais siūlo ir L. Tamulyno atlikta ietigalio iš Reketės kapo 33 formos analizė (Tamulynas, 2005, 87–88). Ne vėliau kaip C₃ periodu datuoti Reketės medžiaga, remiantis kompleksu su didžiosiomis lankinėmis segėmis lenkta kojele ir apyrankėmis storėjančiais galais, anksčiau siūlė ir šių eilučių autorė (Banytė-Rowell, 2001, 140–141, 143).

Neišsamūs Ankštakių kapinyno tyrinėjimai neduoda pakankamai informacijos, kuri leistų tiksliau datuoti 11 jo kapų (Michelbertas, 1968). Tik kape 11 rasta žalvarinio sidabru dengto rozetinio „tutuli“ smeigtuko galvutė ir storagalė žalvarinė apyrankė leidžia spėlioti apie kapo chronologiją. Ankštakių smeigtuko galvutės dydis ir forma atitinka Reketės smeigtukų galvutes, o apyrankės galai, nors jų pjūvis jau šiek tiek profiliuotas, dar nėra labai sustorinti. Palyginus Ankštakių apyrankę su rastosiomis Baitų kape 8 (Banytė, 1999b, 68, pav. 1:31, 32) arba Reketės kapų 24³, 33 apyrankėmis, matyti, kad Ankštakių apyrankė yra

masyvesnė. Daugiakampiai apyrankės galai liudija viduriniame geležies amžiuje plitusios mados užuomazgas. Reketės kapo 22 apyrankės galai, puošti išilginių taškučių eilutėmis (Navickaitė-Kuncienė, 1968, 176, pav. 24:3), irgi yra vidurinio geležies amžiaus ornamentuotės pirmatai. Galima spėti, kad Ankštakių kapo 11 chronologija artima Reketės kapinyno datoms. Križiškai vertinti nuo seno išgalėjusią storagalė apyrankių chronologiją ragino L. Vaitkunskenė, pastebėdama, kad Ankštakių kapą 11 reikėtų datuoti ankstesniu nei V–VI a. (Vaitkunskenė, 1999, 180).

Lazdininkų kapinyno kapo 16 (1940 m.) papuošalų stilistika atspindi gijas, jungiančias senąjį ir vidurinį geležies amžius. Šiame kape kartu su storagalėmis apyrankėmis, pailgais dvigubo nupjauto kūgio formos gintariniais karoliais, mėlynu stiklo karoliu su baltomis bangelėmis buvo rastos ir dvi žalvarinės baltu metalu dengtos rozetinių „tutuli“ smeigtukų galvutės, kurių pjūvis yra ypač išgaubtas (Būtėnienė, 1968, 148, 150, 152, pav. 5:3, 5, 6, 7:2, 4). Šios smeigtukų galvutės smarkiai atrupėjusios, kaip ir jų buvusi puošybinė danga. Išliko tik po įkartuotos vielutės fragmentą krašto ir tutulio iškilumos sandūroje, o tai liudija, kad puošybą sudarė pavienės paviršiuje tvirtinamos detalės (vielutės ir, greičiausiai, spurgeliai). 1976 metais ištirto Lazdininkų kapo 136 rozetiniai smeigtukai profilio išgaubtumu panašūs į kapo 16 (1940 m.), bet skiriasi puošybos technika: kapo 136 smeigtukų paviršius dengtas presuota sidabro metalo plokštele, kuria imituojamas senojo geležies amžiaus puošybos stilius, įspaudžiant folijoje įkartuotų vielučių ir spurgelių motyvus (Patkauskas, 1977š, 157–158(1); Volkaitė-Kulikauskienė, Jankauskas, 1992, 40–41; Bliujienė, 1999, 157–168, pav. 88). Kartu rastas masyvus pus-

³ Reketės kapinyno tyrinėjimų publikacijoje padaryta klaida – p. 176, 24:5 pav. pavaizduota ne storagalė apyrankė. Radinių apraše minima apyrankė storėjančiais galais – būtent tokia saugoma KVDKM, inv. Nr. 1671:71 (Navickaitė-Kuncienė, 1968, 179).

apskritimis kabutis, antkaklė storėjančiais užkeistais galais leidžia aptariamą kapą priskirti jau viduriniajam geležies amžiui, greičiausiai ankstyvųjų ir vėlyvųjų tautų kraustymosi laikų sandūrai. Pastariesiems kapo 136 smeigtukams savo forma ir galvutės puošybos technologija artimesni Kiauleikių kapo 43 smeigtukai, turintys pusapskritimius kabučius su grandinėlėmis. Kiauleikių radinys buvo datuotas VIII–IX a. (Danilaitė, 1961, 113, 115, pav. 13; Vaitkunsienė, 1981, 56–58, pav. 37). Šių eilučių autorė yra linkusi laikyti J. Ozols nuomonės, pagal kurią Kiauleikių smeigtukai sietini su pelėdinių segių paplitimo horizontu, datuojamu VI a. pab.–VII a. (Ozols, 1964, 97, 100–101, Abb. 10; Banytė-Rowell, 2006, 27–29, 33). Vėlyvųjų, viduriniuju geležies amžiumi datuojamų, rozetinių smeigtukų chronologiją ateityje patikslins 2000 metais ištirto Lazdininkų kapinyno moters kapo 72 nuodugni radinių publikacija. Šiame kape kartu su antkakle pastorintais užkeistais galais, lankine žieduotą sege ir kt. radiniais rastas rozetinis smeigtukas buvo dengtas balto metalo plokštele bei turėjo prikabintą balto metalo plokštele bei dviem mėlyno stiklo akutėmis puoštą kabutį su grandinėlėmis (Butkus, 2001š, 31–32, pav. 21; 2002, 99–100).

APSKRITINIAI PAPUOŠALAI SU TUTULIU RYTŲ BALTIJOS REGIONE

W. Gaerte, minėdamas rozetinius smeigtukus su „tutuliu“, rastuosius Klaipėdos krašto kapinyuose, pastebėjo, kad šios vėlyvojo romėniškojo laikotarpio formos neturi sąsajų su ankstesniojo B periodo papuošalais. Kita vertus, jis dėmesingai išvelgė stilistines sąsajas tarp smeigtukų puošybos ir filigraninėmis vielutėmis bei stiklo akutėmis puoštų diržo apkalų ir lankinės segės iš vėlyvojo romėniškojo laikotarpio Šernų kapinyno kapų 3, 50, 56 (Gaerte, 1929, 224, Abb. 170 d, f). Vis dėlto klaipėdietiški smeigtukai/segės turi ankstyvesnių formos analogijų Sembos Dollkeim–

Kovrovo kultūros kapinynų medžiagoje, kuri priskiriama ankstyvajam romėniškajam laikotarpiui (Tischler/Kemke, 1902, Taf. VIII:4, 4a; Gaerte, 1929, 189; Abb. 140b). Puikus pavyzdys yra apskritinė segė su tutuliu iš buv. Dollkeim (dab. Kovrovo, Zelenogradsko r., Rusijos FR) kapinyno kapo 6, kuri buvo rasta kartu su antkakle trimitiniais galais, penkiomis apyrankėmis profiliuotais galais, kriaušės formos kabučiais, šalutinės prūsų serijos akine sege, Almgreno 72 formos sege, stiklo ir mozaikiniais bei žalvariniais karoliais, verpstuku ir galastuvu. Dollkeim segė yra lieta, su rageliais prie tutulio pagrindo (2:1 pav.). W. Nowakowskio atidi dirbinių tipų kompleksų analizė parodė, kad tokios segės su tutuliu yra būdingos pirmajam Dollkeim kapinyno naudojimo ir visos Dollkeim–Kovrovo kultūros tarpsniui, kuris siejamas su B₂ periodu (75–150/175 m. po Kr.) (Tischler/Kemke, 1902, 16; Nowakowski, 1996, 17, Taf. 5:7–9, 107). Taigi tiesioginių sąsajų laiko atžvilgiu tarp sembiškų ir Lietuvos pajūrio bei Nemuno žemupio smeigtukų/segių su tutuliu nėra žinoma. Įdomu, kad Šiaurės Rytų Estijoje, Virumaa regione, Triigi kapinyne (senasis vietovardis – *Ottenküll*) buvo rastos į Dollkeim radinį labai panašios rozetinės segės su tutuliu (Katalog, 1896, 37, Taf. 8:24; Шмидехельм, 1955, 160, рис. 43:2; Jaanits ir kt., 1982, fig. 152; Lougas, Selirand, 1989, 301). Šios analogijos „aplenkia“ Lietuvos ir Latvijos teritorijas, tarsi bylodamos apie tiesioginius Sembos ir Estijos pakrančių gyventojų ryšius ankstyvuju romėniškuoju laikotarpiu (Banytė-Rowell, Bitner-Wróblewska, 2005, 112–113).

Kitas pavyzdys kaip ankstyvojo romėniškojo laikotarpio formų Sembos kultūros ir vėlyvojo romėniškojo laikotarpio rozetinių papuošalų Lietuvos pajūryje sąšauka yra Dollkeim kapinyno moters kape 30 rastoji rozetinė segė (ar apkalas). Ji neturi išraiškingo tutulio viduryje – tik ataugėlė, kuri O. Tischlerio aprašyme vadinama „auksine“, o M. Schmiedehelm duomenimis – „paauksuota“ (Tischler/Kemke, 1902, 18). Apie Dollkeim plokštelės išvaizdą žinome iš M. Schmiedehelm archy-

vinio palikimo⁴ (M. Schmiedehelm archyvas, F. 22, dėžė „Välismaa materjalid. Peaasjalikult Preisi Muuseumi Rauaaeg“) (2:2 pav.). Dollkeim segės ar apkalo devynios apskritinės ataugėlės, puošyba koncentriniais grioveliais primena vėlyvesnių klaipėdiškių ažuolinių ir neažuolinių smeigtukų/segijų su tutuliu formos elementus. Dollkeim kapo 30 plokštelė taip pat priklauso kapinyno naudojimo I tarpsniui, jo pabaigai. Ji buvo rasta kartu su Noriko–Panonijos stilių imituojančiais ažuoliniais diržų apkalais su sagtimi, A 63 formai artima sege, didesne apskrita plokščia sege, stikliniais, auksuotais bei žalvariniais karoliais, ažuoline sidabruota plokštele-apkalu su mažu tutuliu?, keturkampiu apkalėliu, peiliu (Nowakowski, 1996, 17, Tab. Ib, Taf. 4:1–5). Labai panašus į aptariamąjį apkalas, tik su aštuoniomis ataugėlėmis, buvo rastas Schlakalken IV kapinyno kape 24a kartu su A 63 formos sege. Taigi chronologiniu požiūriu Schlakalken IV k. 24 taip pat priskiriamas B₂ periodui (Nowakowski, 1996, Taf. 91:17–18).

Savaime mums kyla klausimas, ar tikrai Sembos kapinyuose randami papuošalai su tutuliais yra būdingi tik ankstyviausiai kultūros fazei, o Lietuvos vakarinėje dalyje smeigtukai/segės su tutuliu III a. buvo visiškai originalūs vietiniai papuošalai, neturintys jokių analogijų vakarų baltų žemėse? H. Jankuhno⁵ ir M. Schmiedehelm archyvuose⁶ saugomi lapeliai su Grebieten (dab. Zelenogradsko r., Rusijos FR) kapinyno kapo Pb radinių aprašymu ir keletu piešinėlių, tarp kurių yra užfiksuotas apkalo su tutuliu atvaizdas (2:3 pav.). Pastarojo radinio pakraščiai – su šešiomis ataugėlėmis, vidurinė dalis – kūgio formos,

užsibaigianti cilindrinio (ar šiek tiek kūginiu) tutuliu. Dviejose priešingose ataugėlėse esama po skylutę, kurios liudija tutulį buvus greičiau apkalu nei smeigtuku. Juolab kad rasta ir diržo sagtis, ir kitokie – keturkampiai – apkalai. Grebieten kapo papuošalai: dvi laiptelinės mozūriško varianto segės, viena „lenktinė“ *Kniefibel* tipo segė (artima A 37 formai), žalvariniai kibiro formos kabučiai leidžia kapą datuoti Dollkeim–Kovrovo kultūros antrosios fazės pabaiga–trečiosios fazės pradžia, t.y. B₂ / C₁–C_{1a} sandūra (II a. pabaiga–III a. pradžia) (Nowakowski, 1996, Taf. 107). Grebieten „tutulį“ apkalas yra ne vienintelis toks radinys. Antrasis su keturiomis apskritomis ataugėlėmis buvo rastas Greibau kapinyno kape 156 (M. Schmiedehelm archyvas⁷) (2:4 pav.). Greibau (dab. Zelenogradsko r., Rusijos FR) „tutulį“ papuošalas ataugėlėse turėjo po skylutę tvirtinimui, o tutulio ataugos viršus buvo dengtas emaliu. Kiti aptariamo kapo radiniai (dvi žieduotosios segės su aukštu adatos laikikliu, lankinė segė su buožele virš įvijos, varpelio formos kabučiai, žiedas pinto/vytu priekiu (C. Beckmann forma 22c), ietigalis, galastuvas, peilis, dalgelis, Hadriano žalvarinė moneta) leidžia šį kapą datuoti III a. pirmąja puse. W. Nowakowskio analizėje Greibau kapas 156 priklauso 2-ajam šio kapinyno raidos tarpsniui (Tischler/Kemke, 1902, 31; Nowakowski, 1996, Tab. 33–34, VIb). Taigi čia aprašyti Grebieten ir Greibau kapinyuose rastieji „tutulį“ formos papuošalai chronologiniu požiūriu yra gana artimi Lietuvos pajūryje III a. paplitusiems rozetiniams smeigtukams ir segėms.

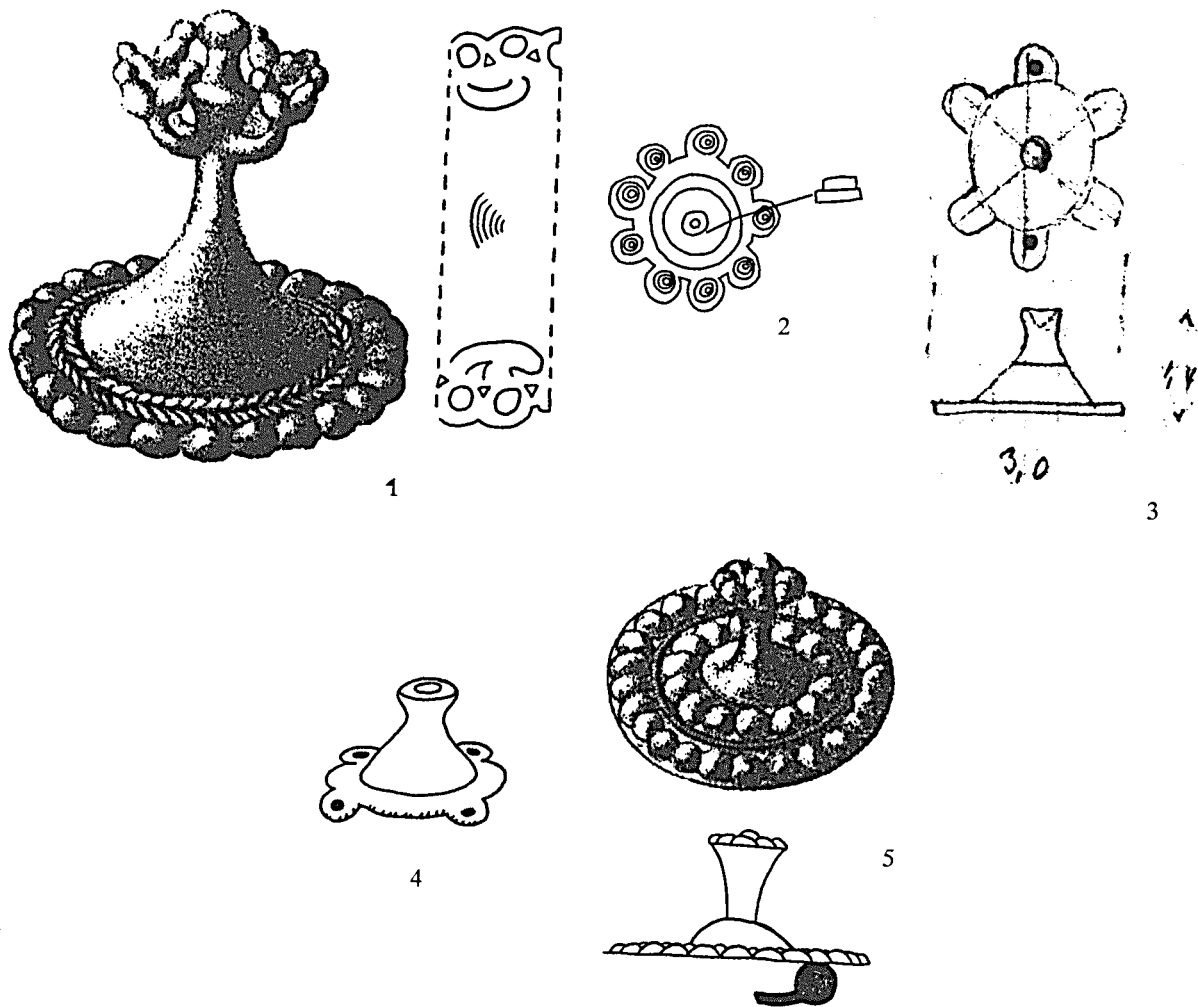
Dar reikia paminėti radinį iš Wogau (dab. Ler-

⁴ Dėkoju Talino universiteto Istorijos institutui (Ajaloo Instituut) ir Estijos mokslų akademijai už suteiktą galimybę susipažinti su M. Schmiedehelm archyvinio palikimu. Taip pat nuoširdžiai dėkoju archyvo vedėjai M. Ots ir dr. M. Mägi už visokeriopą pagalbą darbo archyve metu.

⁵ Saugoma Šlezvigo archeologijos muziejaus archyve (Archäologisches Landesmuseum Stiftung Schleswig-Holsteinische Landesmuseen Schloß Gottorf). Dėkoju prof. C. von Carnap-Bornheim už suteiktą galimybę dirbti su H. Jankuhno palikimu, dr. V. Hilbergui už visokeriopą pagalbą.

⁶ M. Schmiedehelm archyvas Talino istorijos institute, F. 22, dėžė „Välismaa materjalid. Peaasjalikult Preisi Muuseumi Rauaaeg“.

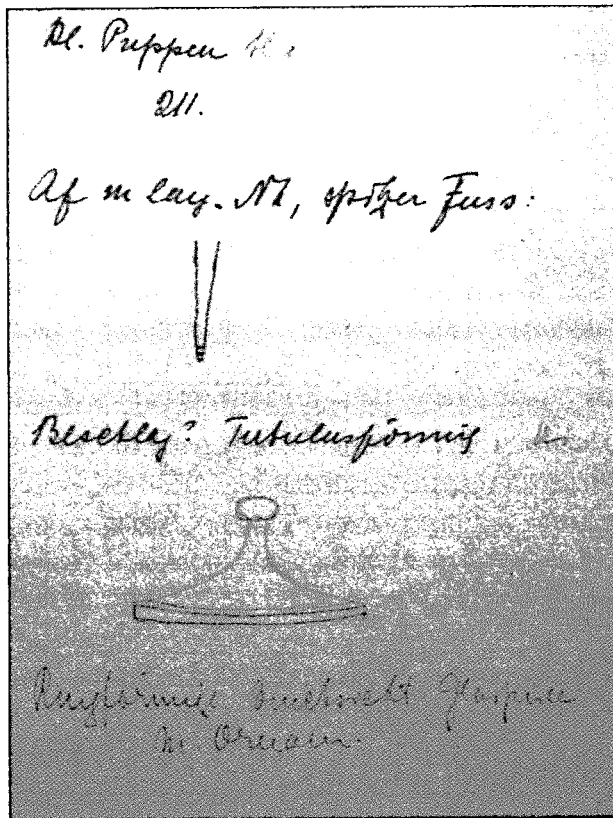
⁷ M. Schmiedehelm archyvas Talino istorijos institute, F. 22, dėžė „Välismaa materjalid. Peaasjalikult Preisi Muuseumi Rauaaeg“.

2 pav. Rozetinės, tutulio formos papuošalai iš Dollkeim–Kovrovo kultūros arealo: 1 – segė iš Dollkeim kapinyno kapo 6 (pagal Tischler/Kemke, 1902, Taf. VIII:4, 4a); 2 – plokštelė iš Dollkeim kapo 30 (pagal M. Schmiedehelm, Talino universiteto Istorijos instituto archyvas, fondas 22); 3 – apkalas iš Grebieten kapinyno kapo Pb (pagal H. Jankuhną, Šlezvigo archeologijos muziejaus archyvas); 4 – apkalas iš Greibau kapinyno kapo 156 (pagal M. Schmiedehelm, Talino universiteto Istorijos instituto archyvas, fondas 22); 5 – rozetinė segė su tutuliu iš Wogau kapo 6 (pagal Tischler/Kemke, 1902, Taf. VIII:5).

montovo, Bagrationovsko r., Rusijos FR) kapiny-
no kapo 6 (2:5 pav.). O. Tischlerio ir H. Kemke's
albume greta Dollkeim kapo 6 pavaizduota roze-
tinė segė su tutuliu iš Wogau pagal gamybos tech-
nologiją ir bendrą formą yra daug artimesnė
lietuviškiems radiniams. Wogau segės paviršius
puoštas prie plokštumos pritvirtintais spurgeliais
ir įkartuota vielute. Prie lentelės aprašymo
O. Tischleris pastebėjo, kad Wogau k. 6 segė pa-
naši į A. Bezenbergerio publikuotą Šernų kapo

89 radinį ir priskyrė ją periodui C (Tischler/Kemke,
1902, Taf. VIII, Fig. 5). Taigi O. Tischleris pateikė
palyginimą su vėlyvojo romėniškojo periodo
radiniu prie Klaipėdos. Vėliau W. Gaerte Wogau
segę paskelbė tarp ankstyvųjų tautų kraustymosi
laikų (V–VI a.) papuošalų, greta III a. azūrinės
segės su svastikų motyvais iš Pleškučių–Pangesų
(Gaerte, 1929, Abb. 226b). Pastaroji klaida tarsi
rodo, jog šis autorius nelabai įsigilino į galimus
datavimo skirtumus, ir todėl tarp tautų krausty-

3 pav. Lapelis su M. Schmiedehelm užrašais apie Kl. Puppen/Spychówko kapinyno kapo 211 radinius (Tilino universiteto Istorijos instituto archyvas, fondas 22).

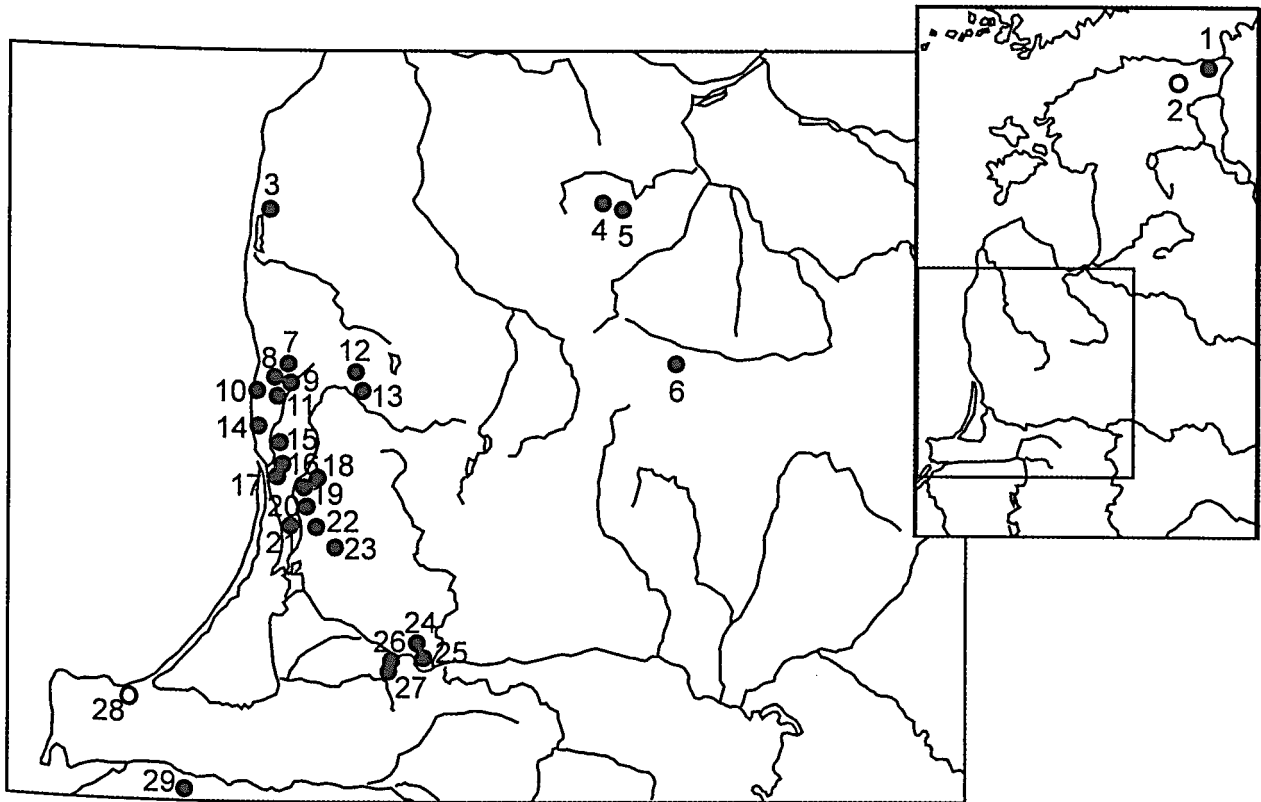
mosi laikotarpio papuošalų atsirado ankstyvesni dirbiniai. Deja, apie kitus Wogau kapo 6 radinius man nėra žinoma, todėl galiu pasikliauti tik W. Nowakowskio duomenimis, kad Wogau kapinyno medžiaga apskritai datuojama C, D periodais (Nowakowski, 1996, 152).

Apskritinės segės su tutuliu taip pat buvo būdingos ankstyvųjų tautų kraustymosi laikų baltiškajai Mozūrijos regiono (Lenkija) medžiagai. Šių segių formos savitos tuo, kad tutulis yra nežymiai išreikštas, tai tarsi nedidelis iškilimas kūgio formos pagrinde. Kai kurios jų sudėtingai puoštos ornamentiška presuota balto metalo folija (Gaerte, 1929, 284–285, Abb. 225 a, c, e, 226 d, f). Segės iš buv. *Lehlesken* (dab. Leleszki, Varmijos–Mozūrijos vaivadija) pakraščiai puošti šešiomis apskritomis ataugėlėmis, kurios stilistiškai sieja-

mos su romėniškojo laikotarpio segėmis ir smeigtukais. Segė ar apkalas lygiu paviršiumi iš buv. *Klein Puppen* kapinyno kapo 211 (dab. Spychówko, Varmijos–Mozūrijos vaivadija) buvo rasta kartu su lankine sege ilgu adatos laikikliu ir nusmailinta kojele bei stikliniais ratelio formos ornamentuotais karoliais (M. Schmiedehelm archyvas, F. 22, dėžė „Isikufond S. 8.1“) (3 pav.). Pagal M. Schmiedehelm eskizą galima rekonstruoti, jog lankinė segė buvo panaši į Tischler/Kemke albume pavaizduotą segę iš Warnikam kapinyno kapo 55a (Tischler/Kemke, 1902, Taf. IV:25). Pastarasis kapas W. Nowakowskio datuotas C₃/D ir D periodų riba, t.y. IV a. pabaiga – V amžiaus pradžia (Nowakowski, 1996, Tab. Xa–b). Tokia data turėtų būti ankstyviausia mozūriškųjų segių su tutuliu riba.

Pažvelkime, kiek esama rozetinių smeigtukų/segijų radinių regionuose į šiaurę nuo Vakarų Lietuvos (4 pav.). Ankstyvosios „sembiškosios“ formos radimvietė Triigi kapinyne jau minėta anksčiau. Kartu su „tutuliu“ papuošalais čia rastosios antkaklės trimitiniai, buoželiniai galais, masyvios apyrankės, apyrankės pumpuriniais galais liudija apie priklausymą ankstyvajam romėniškajam laikotarpiui (Katalog, 1896, 37). Ar esama radinių, kurie priklauso vėlyvajam romėniškajam periodui, kurių forma artimesnė Vakarų Lietuvos radiniams?

Pirmiausia dėmesys krypta į pietvakarinę Lietuvos dalį, kurioje esanti kapinytų grupė laikoma Vakarų Lietuvos kapinytų su akmenų vainikais periferine sritimi. Rucavos (Mazkatužių) kapinyne buvo rasti ažūriniai smeigtukai su tutuliu. Vienas jų su 5 ataugėlėmis yra tarsi tarpinis tarp ažūrinių ir neažūrinių papuošalų su tutuliu variantas (Moora, 1929a, 118; 1929b, Taf. XI:2; Šnore, 1930, 55, Tab. VI:9). Šio smeigtuko vidurinė dalis nekiuraraštė, mažos skylutės puošia tik centrinę koncentriniais grioveliais puoštą ataugėlių dalį. Būtent koncentrine tvarka buvo tvirtinamos vietutės ir spurgeliai ant neažūrinių rozetinių smeigtukų su tutuliu. Rucavos ažūriniai smeigtukai yra

○ ankstyvojo romėniškojo laikotarpio tipas

● vėlyvojo romėniškojo laikotarpio tipas

1 Jābara	11 Ankštakiai	21 Pleškučiai
2 Triigi	12 Reketė	22 Vilkyčiai
3 Kapsēde	13 Gondinga	23 Miesteliai
4 Pokaiņi	14 Blušiai	24 Lumpēnai
5 Jānogānas	15 Aukštkiemiai	25 Rambynas
6 Gibaičiai	16 Gedminų dvaras	26 Tilžē-Splitter
7 Lazdininkai	17 Bandužiai	27 Bendiglaukis
8 Užpelkiai	18 Baitai	28 Dollkeim
9 Kurmaičiai	19 Šernai	29 Wogau
10 Palanga	20 Stragnai	

4 pav. Rozetinių smeigtukų/segų su tutuliu paplitimas Rytų Pabaltijyje.

stilistinių sąsajų su tokiais rozetinėmis neažūriniais smeigtukais, kaip iš Kurmaičių, Palangos, pavyzdys. Literatūroje minimi „du tutulio formos grandinėlių laikikliai su sidabrinėmis spiralėmis“ iš netolimo Kapsēda kapinyno. H. Moora šių smeigtukų puošybą aprašo kaip susidedančią iš mėlyno

stiklo akutės, sidabrinė įkartuotų vielučių ratelių ir spurgelių (Katalog, 1896, 22; Moora, 1938, 197).

Kitos baltiškojo arealo radimvietės su rozetinėmis neažūriniais smeigtukais išsidėsčiusios Šiaurės Lietuvos ir Pietų Latvijos arealuose, vėlesnėse žiemgalių žemėse. Tai segė iš Gibaičių kapinyno

(Šiaulių r.) (Tarvydas, 1933, 5, 10, pav. 3 viršuje dešinėje; Moora, 1938, 199, išnaša 3; Banytė-Rowell, 2004b, 19, Fig. 4). Kiti šio kapinyno radiniai – antkaklės kūginiais galais, antkaklės viela apvyniotais galais su dėzele ir kabliuku arba su kilpele ir kabliuku, Almgreno 210–211 tipo segė su aukštu adatos laikikliu, unikali segė trikampėje kojele su ratuko formos viršumi, geriamojo rago apkaustai su rankena, didžiosios lankinės segės lenkta kojele, ietigaliai profiliuotomis plunksnomis – leidžia šią medžiagą datuoti C_1 – C_2 , galbūt iš dalies C_3 periodais (Tarvydas, 1933, 7–17, pav. 5–11,14). Šiauriau nuo Gibaičių esančiame Jāņogānas pilkapyno (Dobelės r., Latvija) pilkapyje II kape 1 rastoji smeigtukų pora buvo kartu su III a. pabaiga–IV a. datuotais papuošalais – antkakle viela apvyniotais galais su kabliuku ir kilpele bei pusiau apskrito skerspjūvio apyrankėmis užkeistais galais (Banytė-Rowell, Buža, 2005, 17–18, Nr. 40–44). Visai greta Jāņogānas pilkapyno XIX a. *Fockenhof* dvaro aplinkoje (dab. Pokaiņi vietovė) esančiame kapinyne buvo rasti keturi rozetiniai smeigtukai su tutuliu, sudarantys dvi poras (Katalog, 1896, 49–50, Taf. 11:16). 1896 m. Rygos parodos kataloge pavaizduoti smeigtukai yra greta VIII a. ir vėlyvesnių radinių, nors turėtų priklausyti vėlyvojo romėniškojo laikotarpio radiniams. H. Moora Pokaiņi radiniais rėmėsi pabrėždamas, kad neažūrinių rozetinių smeigtukų su tutuliais mada išliko ir viduriniajame geležies amžiuje (Moora, 1938, 199–200, išnaša 1). Kita, kataloge nepavaizduota, smeigtukų pora turėjo pusbėglio formos kabučius–skirstiklius. Sunku pasakyti, ar jų forma buvo kažkuo artimesnė vėlyviesiems Lazdininkų kapo 136, Kiauleikių kapo 43 smeigtukams. Kad ir kaip būtų, Gibaičių, Jāņogānas radiniai liudija, kad rozetiniai smeigtukai šiaurės rytų kryptimi plito tuo pat metu, kaip ir „tėvyninėje“ jų gamybos srityje – Vakarų Lietuvoje – vėlyvučiu romėniškuoju laikotarpiu, C_{1b} – C_2 periodais. Tolimiausias išplitimo arealas sietinas su Šiaurės Rytų Estija. Čia Jābara B kapinyne, III akmenų krovinyje, buvo rastas rozetinis smeigtu-

kas su tutuliu, kurio pakraštėliai puošti ataugėlėmis (Шмидехельм, 1955, 77–79, рис. 17:7). Remiantis Kurmaičių kapo 7, Palangos kapo 17, Miestelių kapų 1, 2 kompleksais, kuriuose buvo rasta panašių smeigtukų į radinį Jābaroje, pastarasis gali būti šiek tiek ankstyvesnis nei Jāņogānas ar juo labiau Pokaiņi smeigtukai. M. Schmiedehelm rozetinį smeigtuką manė esant įvežtiniu daiktu iš Vakarų Lietuvos ir Pietvakarių Latvijos, kaip ir netoliese rastą III a. lankinę segę lenkta kojele.

ROZETINIŲ SMEIGTUKŲ/SEGIŲ SU TUTULIAIS FORMOS IŠTAKŲ BEIEŠKANT

„Tutuli“ formos papuošalai buvo būdingi įvairioms epochoms ir kultūroms. H. Moora pažymėjo, kad klaipeidietišku smeigtukų formos ištakas galima sieti su romėniškųjų provincijų dirbiniais, o formas lyginti su ankstyvesnių laikotarpių – vėlyvojo žalvario ir ankstyvojo geležies amžių – smeigtukais, žinomais Vidurio Europoje (Moora, 1938, 199). Suprantama, kad žymiai ankstyvesnių epochų papuošalų tiesiogiai sieti su romėniškojo laikotarpio dirbiniais negalime. Tai pavyzdys, kaip laikui bėgant formos atsiranda, vystosi, išnyksta ir vėl atgimsta. Tutulio formos žalvarinė segė buvo rasta žalvario amžiaus Šlažių pilkapiuose, kaulinių, raginių, kai kada gintarinių segių-tutulių žinoma iš ankstyviausių Lietuvos, Latvijos, Estijos piliakalnių medžiagos (Grigalavičienė, 1995, 176, pav. 100:1–3, 101:9; Bliujienė, 2007, 228–229, pav. 140:14,16). Bet peržvelkime tuos artimesnio laikotarpio papuošalus su tutuliu, kurie galėjo turėti įtakos aptariamųjų Vakarų Lietuvos rozetinių smeigtukų ir segių sukūrimui.

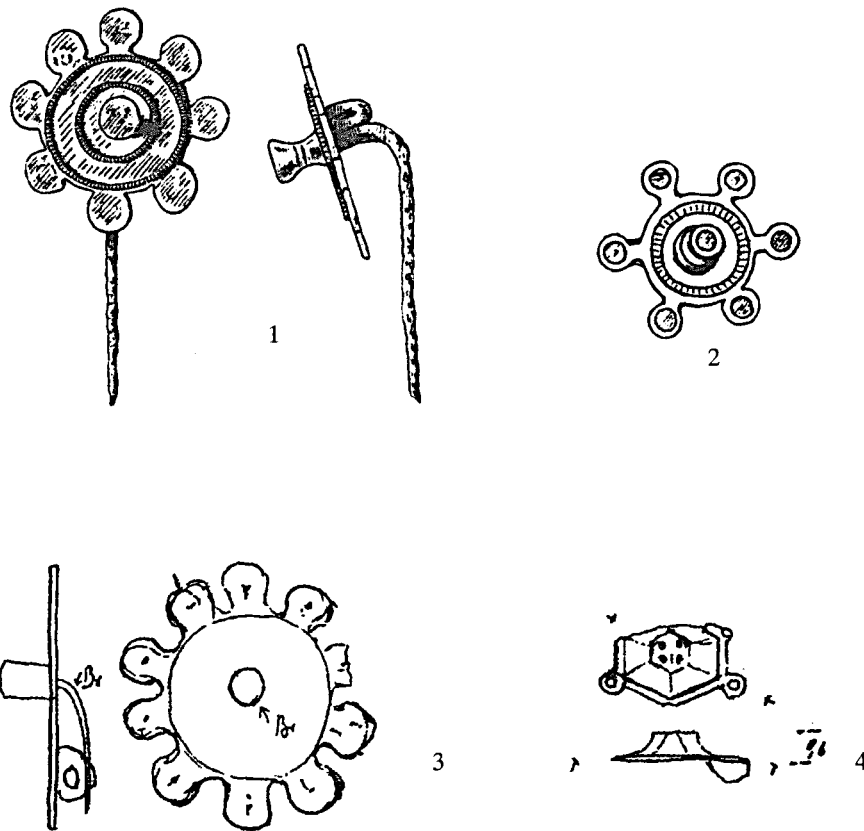
Kaip minėta anksčiau, rozetinių „tutuli“ segių mada Dollkeim–Kovrovo kultūros srityje, Sembos pusiasalyje, yra žymiai ankstyvesnė, datuojama II a., o Vakarų Lietuvoje tokio stiliaus vyravimas matomas III a. viduryje–antrojoje pusėje. Abu papuošalus sieja ne tiek formų panašumas,

kiek dekoru motyvas – spurgelių ir puošybinių vielučių (liejimu imituotų ar tvirtintų prie paviršiaus) koncentriniai ratai. Tuo tarpu minėtųjų II a. Dollkeim kapo 30, Schlakalken IV kapo 24a apkalo ir segės apskritos ataugėlės sudaro dar kitokio stilistinio artumo įspūdį. Ažūrinių Noriko–Panonijos stiliaus diržų mada Semboje (I a. pabaiga–II a.) ir ažūrinių Vakarų Lietuvos kapinynuose randamų papuošalų paplitimo (III a.) laikas prasilenkia (Okulicz, 1976, 196–197; Bitner-Wróblewska, 2002, 77–78). Kyla klausimas, ar tai mados vėlavimo, ar archeotipinio formų atkartojimo reiškinys? Juk stiliui perduoti iš vieno regiono į kitą reikalingas bent jauniausios ir seniausios kartų susitikimas. Apskritai tutulio mada II a. pabaigoje visiškai neišnyko, kaip rodo anksčiau minėti „tutuli“ apkalai iš Grebieten ir Greibau, tik pasireiškė kiek kitokia forma.

Klaipėdietiškujų rozetinių segių su tutuliu forma išsivystė ir ažūrinių smeigtukų, ir segių su mažais tutuliais formos įtakoje, taip pat meistrams susipažinus su romėniškųjų provincijų dirbinių formomis. Ankstyvųjų rozetinių smeigtukų Lietuvos teritorijoje rasta kartu su smeigtukais kiauraraštėmis galvutėmis (Miesteliuose viename kape kartu su ažūrine sege – žr. Tamulynas, 2002, 130). Jų būta mišraus stiliaus kompleksuose su klaipėdietiškojo stiliaus dirbiniais – antkaklėmis kūginiais galais, laiptelinėmis segėmis. Dauglankio kapinyno kapų 36, 110 smeigtukai ažūrinėmis galvutėmis ir nedideliu tutuliu datuojami C_{1b} periodu (Jovaiša, 1988; 1996) bei Stragnų kiauraraščių smeigtukų (AR 38:1682; 38:1383; 1816) tutuliai „išauga“ tiesiai iš galvutės plokštumos taip pat, kaip Kurmaičių kapo 7, Palangos kapo 17 ar Stragnų AR 38:925 (1a:4 pav.) rozetinių smeigtukų tutuliai (Kulikauskas, 1951, 343, 2 pav.; Tautavičius, 1968, 131, 7 pav.; Bliujienė, 2007, pav. 188). Abu Kurmaičių ir Palangos kapus reikėtų priskirti C_{1b} – C_2 sandūrai. Kurmaičių ir Palangos rozetinių smeigtukų paviršius puoštas vielutėmis, išdėstytomis koncentrine tvarka, o spurgelių ir tutulio viršaus ornamentą sudaro gaubta metalinė ar stik-

lo akutė, puošta vielute. Tai naujas koncentrinio ornamento kūrimo būdas – iki tol, panašiai kaip romėniškiosiose emaliuotose apskritinėse segėse (Амброз, 1966, 11:6 табл.), ažūrinių segių/smeigtukų ataugėlės buvo puoštos grioveliais ir ranteilais. Ažūrinės segės su tokiais apskritimais gaminti buvo gana sudėtinga – tai rodo Žvilių segės (k. 27) metalo sudėties tyrimai (Volkaitė-Kulikauskienė, Jankauskas, 1992, 140–141, 6 pav.) Joms gaminti buvo naudojamas daugiakomponentis lydinys, lietuojama, paviršius dengiamas plona alavo ir sidabro plokštele. Rozetinių segių/smeigtukų puošyba spurgeliais ir dekoratyvinėmis vielutėmis rodo gerai perprastą litavimo techniką – galvutėse prilietuotos ypač smulkios detalės. Toks įkartuotų ar suktų vielučių tvirtinimas segės paviršiuje būdingas Elbės regiono dirbiniui ir segei, rastai Pietų Švedijoje, Skonės regione (Almgren, 1923, 127, 243, Taf. X: 223, 228). Smulkiai granuliuotų vielučių tvirtinimas metalo paviršiuje arba komponavimas ažūru yra filigraninės auksakalystės mėgdžiojimas. Taip buvo puoštos Trojos brangenybės, o romėnai patirtį perėmė iš etruskų (Daniel, 1996, 163). Barbarikumo gentys granuliuotas vielutes iš antikos juvelyrų perėmė taip pat gana anksti (Strobin, 1995, 53–54). Apie sudėtingą juvelyrkos techniką baltų meistras išgirdo vėlyvųjų romėniškųjų laikų pradžioje ir pritaikė ją rozetinių segių/smeigtukų bei dėželių antkaklių, žieduotųjų segių puošybai. Apskritai šis metalo apdirbimo būdas vertinamas kaip „pusiau barbariškas“, atėjęs iš Pietryčių Europos sričių, kur papuošalai gaminti daugiasluoksniai, presuoti, iš skirtingų metalų plokštelių (Almgren, 1923, 125–126; Brønsted, 1963, 193–195; Nowakowski, 1996, 57, 83–87; Bliujienė, 2005, 115, 117).

Bandužių kapo 74 rozetiniai smeigtukai, sujungti ažūrinių plokštelių ir grandinių papuošalu, rodo, kaip keitėsi šio tipo papuošalų forma. Šių smeigtukų tutulis „išauga“ ne iš paties galvutės disko, o iš jo pakilimo. Bandužių kape 77 ir plote 125 rastųjų papuošalų tutuliai buvo ne tokie ryškūs (Stankus, 1995a, 55, 57, 58, 61–62, 115–116,

5 pav. 1 – rozetinis smeigtukas su tutuliu iš Jābara B kapinyno (pagal Шмидехельм, 1955, рис. 17:7); 2 – segė iš romėniškosios Zugmantel tvirtovės (pagal Saalburg, 1910, Taf. IX:14); 3 – rozetinis smeigtukas su tutuliu iš Rambyno (pagal H. Jankuhną, Šlezvigo archeologijos muziejaus archyvas); 4 – romėniškoji segė, rasta Aukštikiemių kapinyne (pagal H. Jankuhną, Šlezvigo archeologijos muziejaus archyvas).

pav. 50:3, 52:4, 53). Šernų kapų 10 ir 22 rozetinių smeigtukų ir segės, puoštos ataugėlėmis-skritulėliais, tutuliai yra ryškūs, o centrinė dalis labai išgaubta (Bezenberger, 1892, 147–152, Fig. 11, 12, Taf. VIII kairėje: 12, 13). Baitų kapų 8, 18 smeigtukų tutuliai gana aukšti, centrinė dalis išgaubta (Banytė, 1999, pav. 1:1, 2; 2:12, 13). Įdomios smeigtukų poros, sudarytos iš skirtingai profiliuotų tutulių. Štai Stragnų kapo 4 vieno smeigtuko tutulis „išauga“ iš galvutės plokštumos pagrindo, o kito – visai neryškus: apskrita tutulio plokštumėlė tiesiogiai jun-

giama su centrinės dalies išgaubtumu (Bliujienė, 2007, pav. 171). Lazdininkų kapų 29, 30⁸ smeigtukų galvučių profiliavimas, tutulių aukštis taip pat skiriasi (Navickaitė-Kuncienė, 1968, pav. 23). Tokie skirtumai neleidžia nežymių tutulio skirtumų sieti su formos chronologine raida. Galima tik pastebėti, kad ankstyviausi smeigtukai pakraščiuose turėjo retas apskritas ataugėles-lapelius.

Kokie romėniškųjų provincijų radiniai galėjo turėti įtakos baltų meistrų kūrybinei išmonei, gaminant rozetinius neažūrinius smeigtukus su tu-

⁸ Negalima kalbėti atskirai apie kiekvieno kapo smeigtukus, nes jie galėjo būti sumaišyti po 1940 m. tyrinėjimų. Turima omenyje smeigtukus, saugomus Vytauto Didžiojo karo muziejuje su inv. Nr. 1671:96, 1671:100, 1671:101 (priskirti kapui 29), 1671:102 (priskirtas kapui 30).

tuliu? Pirmiausia tai pavyzdžiai, kurie pateko į baltų žemes. Tai segės, panašios į emaliuotąją apskritinę segę su tutuliu iš Bandužių kapinyno (Moora, 1938, 587–590, Abb. 85; Michelbertas, 1972, 30–31, pav. 9; Nowakowski, 1995, 61, Tab. XVIII; Michelbertas 2001, 35, Taf. 9). Įdomus radinys buvo rastas XIX a. pradžioje tyrinėjant romėnų tvirtovę *Zugmantel* vietovėje Vokietijoje. Tai apskritinė segė su nedideliu tutuliu ir šešiomis apskritomis ataugėlėmis, savo išvaizda labai artima Vakarų Lietuvoje III a. randamoms smeigtukų galvutėms (Saalburg, 1910, 51–52, Taf. IX:14) (5:2 pav.). Žvelgiant į romėniškosios kilmės emaliu puoštas Exner III 60.19.20 tipų seges iš *Saalburg* ir *Zugmantel* tvirtovių, kurios turi iškilusią centrinę dalį ar tutulį bei ataugėles pakraščiuose, nesunku įsivaizduoti, kad jos galėjo būti paskata „barbariškosioms“ formoms atsirasti. Emaliuotos segės romėnių buvo nešiotos II a. ir iš dalies III a. (Böhme, 1972, 37, 38, Taf. 25:966–970). Taigi šios klasikinės papuošalų formos galėjo turėti įtakos baltiškųjų apskritinių ažūrinių ir neažūrinių segių atsiradimui. Tai, kad tokių romėniškųjų segių formos pasiekdavo ir Lietuvos pajūrį, liudija H. Jankuhno archyvinio palikimo duomenys. Tai segė su mažu tutuliu, rasta 1894 m. Aukštkiemių kapinyno kasinėjimų metu (Prussia muziejaus inv. Nr. 20161) (5:4 pav.).

Vakarų Lietuvos rozetinių smeigtukų su tutuliu sąsajos su panašių germaniškųjų papuošalų formomis buvo aptartos svarbioje C. von Carnap-Bornheim studijoje apie baltiškųjų papuošalų, puoštų stiklo akutėmis, stiliaus ryšius su vienalaikiais papuošalais iš germanų sričių. Šio autoriaus pateikti pavyzdžiai – apskritinės segės su tutuliu iš Hassleben kapo 8 Vidurio Vokietijoje bei tutulio formos kamanų apkalai iš Thorsbergo pelkės Šiaurės Vokietijoje – yra tikrai labai artimos paralelės baltiškiesiems smeigtukams. Labai svarbu, kad buvo pateikta argumentuota nuomonė, jog III a. baltų meistrai savo darbais atliepė bendroms Europos Barbaricumo mados tendencijoms. Pavyzdžiui, nuo 200 m. po Kr. tiek Romos imperijoje,

tiek už jos ribų ėmė plisti apskritos formos papuošalų su apskritomis ataugėlėmis-lapeliais mada. Tokį pavidalą turi ir III a. datuojami lietuviškieji radiniai – smeigtukai su tutuliu (von Carnap-Bornheim, 2000, 47–50, Abb. 3). Thorsbergo kamanų apkalai yra artimi ir anksčiau aptartiems tutulio formos apkalams iš Greibau ir Grebieten kapinynų Semboje, tik pastarieji turi mažiau apskritų ataugėlių. Segės su tutuliu, puoštos karneoliu bei sidabrine presuota skardele, kurios buvo rastos Hasslebena kape 8, yra ne vienintelė stilistinė baltų papuošalų sąsaja su Paelbio germanų sritimis. W. Nowakowskis pabrėžia ryšį tarp Hasslebena–Leunos kapinynų papuošalų stilistikos ir Vakarų Lietuvos apyrančių nežymiai storėjančiais galais, kurios atsiranda kapuose C₂–C₃ periodais (Nowakowski, 1999, 112).

Vėlyvosios baltiškiosios rozetinės „tutuli“ segės/smeigtukai siejami su Hasslebena grupės (pietinis Paelbis), alemanų srities prie Maino ir Olandijos germanų teritorijoje, C2–D periodais mėgtų „tutuli“ segių mada (Tempelmann-Maczyńska, 1985, 103–104; 1989, 20, 29, 96–97, 121–123). Vienos germaniškiosios segės su tutuliu yra artimos bendru savo pavidalu (pvz., segė iš Hasslenen kapo 8), o kitos tam tikrais elementais ar koncentrinio stiliaus puošyba, kaip Dienstedto tipo segių atveju (Eichhorn, 1908; Åberg, 1936, Taf. XXXIII; Thomas, 1967, 35, 158–159, Abb. 9, 10:1). Dienstedto segė (pietinis Paelbis) buvo pagaminta iš žalvario, sidabro, sidabrinėms įkartuotų arba suktų vielučių, auksuotos sidabro folijos (6 pav.). Ornamentų motyvuose atpažįstami koncentriniai vielučių ratai ir auksuota sidabro folija, kuri tvirtinta vinutėmis su spurgelių formos galvutėmis. Panašus, bet kiek mažiau techniškai įvairus, efektas buvo išgaunamas baltų meistrams tvirtinant vielutes ir spurgelius rozetinių smeigtukų paviršiuje. Dienstedto segė ir jos tipas datuojama III a. antrąja puse–amžiaus pabaiga, o paplitimo arealas išsidėstęs palei Elbės upę Vidurio Vokietijoje. Būtent Dienstedto segės forma laikoma segių su

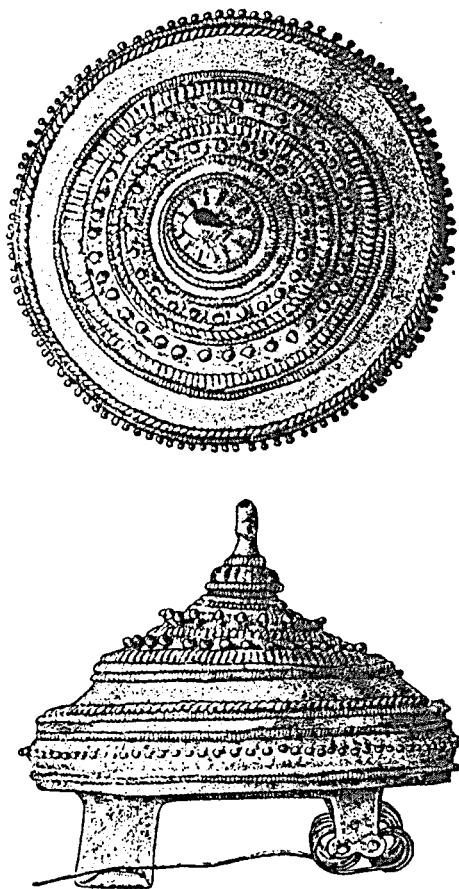

Fig. 6. Segė iš Dienstedto (pietinis Paelbis) (pagal Thomas, 1967, Abb. 10:1).

išraiškingsiais tutuliais pirmtake, kurios paplito IV a.–V a. pradžioje germanų (frankų) areale tarp Elbės ir Loire upių bei Šiaurės Galijoje (Thomas, 1967, 36, Karte 5; Böhme, 1974, 19–24, Abb. 6, Abb. 51–52; 1997, 94–95, Abb. 68).

Lazdininkų kapo 136 (1976 m.) smeigtuko galvutės analizė liudija, kad tik viduriniojo geležies amžiaus pradžioje baltų meistras ėmė naudoti panašias technologijas kaip Dienstedto segės gamintojas III a. pabaigoje. Lazdininkų smeigtuko galvutė buvo pagaminta iš alavingos bronzos lakšto, o pakraščiai padengti sidabrine plokštele. Jos ornamentas prieš tai buvo išspaustas ant įkartuotų vielučių ir spurgelių matricos. Plokštelė buvo prilituota alavo lydmetaliu (Volkaitė-Kulikauskienė, Jankauskas, 1992, 156–158, 41 pav.; Tautavičius, 1996, 240). Germaniškojo

Barbarikumo juvelyrikoje presuotų plokštelių technika paplito jau C_{1b} periodu (von Carnap-Bornheim, 1994).

APIBENDRINIMAS

Rozetiniai smeigtukai/segės su tutuliu kapuose atsirado kartu su paskutiniais klaipeidietiškojo senojo tipo radiniais, kuriems atstovauja antkaklės kūginiais galais, laiptelinės segės, išgaubtos juostinės apyrankės. Mišriame senesnių ir naujesnių (antkaklės viela apvyniotais galais, lankinės segės lenkta kojele) formų horizonte ypač gausu ažiūrinių papuošalų. Jie randami ir kompleksuose su rozetinėmis segėmis/smeigtukais. Pagal į kapus dėtas III a. monetas šis horizontas datuojamas C_{1b} periodu. Rozetiniai smeigtukai/segės su tutuliu randami ir vėlesnėje kapinynų fazėje, kuriai būdingos didžiosios lankinės segės lenkta kojele bei apyrankės šiek tiek storėjančiais galais. Taigi šios formos papuošalai gaminti ir C_2 – C_3 periodais (III a. antrojoje pusėje–IV a. pirmojoje pusėje), kuomet laipsniškai nyko ažiūrinių papuošalų mada.

Vakarų Lietuvoje, pajūrio ir Nemuno žemumo srityse sukurtieji smeigtukai/segės buvo tarsi antrosios šio pavidalo papuošalų mados bangos baltų žemėse išdava. Sembos pusiasalyje, Dollkeim-Kovrovo kultūros srityje apskritos segės su tutuliu žinomos ankstyvojo romėniškojo periodo medžiagoje (B_2 periodu, 75–150/175 m. po Kr.). Panašūs papuošalai buvo rasti ir Šiaurės Rytų Estijoje, Triigi kapinyne, tačiau nėra žinomi nei lietuviškojoje, nei latviškojoje ankstyvojo romėniškojo periodo medžiagoje. Tai galima vertinti kaip atsitiktinę „properšą“ šaltinių bazėje arba kaip faktą, liudijantį, kad I–II a. vakarų baltai Sembos pusiasalyje palaikė tiesioginius ryšius su Baltijos ugrofiniais Estijos pakrantėse. Sunku pasakyti, kokiū būdu rozetinio smeigtuko/segės su tutuliu idėja persikėlė iš B_2 periodo Sembos į C_{1b} periodo Vakarų Lietuvą. „Tutulio“ formos papuošalų tradicijos tąsa Semboje įžiūrima „tutulio“ for-

mos apkaluose, datuojamuose II a. pabaiga–III a. pradžia. Estijoje, Jābara kapinyne, Latvijoje, Jānogānas pilkapyne bei Pokaiņi vietovėje, Sem-bos pusiasalyje Wogau (dab. Lermontovo, Bagrationovsko r., Rusijos FR) rastieji smeigtukai liudija apie Vakarų Lietuvos gyventojų kultūrinių, bendruomeninių ar prekybinių ryšių kryptis vėlyvoju romėniškuoju laikotarpiu.

Vakarų Lietuvos srityse gaminamų smeigtukų pavidalui atsirasti įtakos galėjo turėti ne tik Dollkeim ankstyvosios segės bendra pavidalo stilistika, bet ir „lietuviškieji“ ažūriniai apskritiniai smeigtukai su tutuliu, romėniškosiose provincijose gamintos apskritinės segės bei germaniškųjų apskritinių segių pavyzdžiai. Kaip rodo C. von Carnap-Bornheim tyrinėjimai, baltiškieji smeigtukai turi sąsają su Elbės germanų „tutuliu“ smeigtukais (von Carnap-Bornheim, 2000, 45–61). Vėlyvosios baltiškiosios rozetinės „tutulio“ segės/smeigtukai siejami su Hasslebens grupės, alemanų srities prie Maino ir Olandijos germanų teritorijoje C₂–D periodais mėgtų „tutulinių“ segių (Tempelmann-

Mačzyńska, 1985a, 103–104) mada. Senojo klaidėdietiškojo stiliaus papuošalų, atspindindinčių B₂ ir C₁ periodo tradicijas, išsižadėjimas C₂ periodu liudija, kad Lietuvos pajūrio gyventojai pasirenka labiau unifikuotas Vidurio ir Šiaurės Barbarikumo dirbinių formas. Jos pritaikomos pagal vietines galimybes ir vietinį skonį. Taigi III a. antrosios pusės–IV a. Lietuvos pajūrio gyventojai svetimšaliui turėjo atrodyti mažiau egzotiški nei kaimynams, apsilankiusiems prieš šimtmetį. Kita vertus, rozetinių smeigtukų/segių su tutuliu mada Vakarų Lietuvoje išliko ir viduriniajame geležies amžiuje. Vėlyvasis papuošalo tipas, dengtas presuota balto metalo plokštele, yra dar vienas pavyzdys, kaip ir lankinių segių lenkta kojele raidos atveju, kokiu būdu romėniškojo laikotarpio papuošalo forma buvo toliau mėgta ir vystyta viduriniajame geležies amžiuje. Nauji radiniai ateityje turėtų užpildyti chronologinę tarpsnį tarp vėlyvojo romėniškojo laikotarpio rozetinių smeigtukų su tutuliu ir Kiauleikių kapo 43 tipo smeigtukų, kurie buvo datuoti net VIII–IX a. (Danilaitė, 1961, 113, 115, 123, pav. 13).

ROMĒNIŠKOJO LAIKOTARPIO ROZETINIŲ SMEIGTUKŲ/SEGIŲ SU TUTULIU RADIMVIEČIŲ LIETUVOJE SĄRAŠAS

Ankštakių kapinynas (1940 m.)

Kapas 11

Žalvarinė smeigtuko galvutė, dengta baltu metalu.

Kiti kapo radiniai: žalvarinė apvalaus skerspūvio apyrankė šiek tiek storėjančiais facetuotais galais.

Lit.: Michelbertas, 1968, 113, 115, pav. 3:3.

Aukštakių (buv. Oberhof)⁹ kapinynas

Kapas 17

Smeigtukai/segės? („2 Tutulusförmige Scheibfibel“). Galvutės sidabrinės [greičiausiai puoštotos sidabrinėmis detalėmis].

Kiti kapo radiniai: suapvalinto trikampio skerspūvio apyrankė, kurios galai puošti trimis giliais grioveliais.

⁹ Aukštakių (buv. Oberhof) rozetinių smeigtukų/segių sąrašas čia pateikiamas ne visas. Šio kapinyno medžiagą tyrinėja ir spaudai ruošia C. Reich (žr. Reich, 2006). W. Nowakowskio pagal nuorodas literatūroje rekonstruotuose Aukštakių kapų kompleksuose minimi šie kapai su rozetiniais smeigtukais (Rosettennadel): k. 11, 16, 46, 106, 163, 178, 195, 196, 202, 309a, 350 (Nowakowski, 1999, 114–115, Tab. 2b–2c). Tačiau literatūroje ne visada autoriai skyrė ažūrinius smeigtukus su tutuliu ir neažūrinius. Pavyzdys yra kapas 202, kuriame buvo rasti du ažūriniai rozetinės formos smeigtukai (Reich, 2006, Abb. 1). Čia pateikiami tik tie Aukštakių kapų kompleksai su rozetiniais neažūriniais smeigtukais su tutuliu, kurie žinomi autoriui pagal archyvinis šaltinius arba tikslią literatūros nuorodą į Lumpėnų tipo (Beckmann O) smeigtuką.

Šaltinis: M. Schmiedehelm archyvas Talino *Ajaloo Instituut*, byla „Isikufond S. 25“.

Aukštikiemių (buv. Oberhof) kapinynas

Kapas 95

Smeigtukai; galvutės sidabrinės (greičiausiai puoštos sidabrinėmis detalėmis).

Kiti kapo radiniai: sidabrinė antkaklė su priekyje tordiruotu lankeliu, pailgos plokštelės su dviem skylutėmis (rakto formos?) užsegimui, masyvi apyrankė su nežymiai pastorintais galais ir apyrankė „kaip iš Šernų Nr. 72“ (pagal Šernų publikacijos iliustraciją lentelėje VIII kairėje: 15 tai buvo du žalvariniai keturkampiai segtukai, prie kurių tvirtintos žalvariu puoštos odos juostelės).

Lit.: Bezenberger, 1892, Taf. VIII kairėje: 15; 1909, 135–136.

Aukštikiemių (buv. Oberhof) kapinynas

Kapas 388

Smeigtukai su apskritomis ataugėlėmis pakraščiuose, su kilpelėmis kabučiams ar grandinėlei antroje pusėje.

Kiti kapo radiniai: lankinė segė A161, antkaklė viela apvyniotais galais su kilpele ir kabliuku, gintaro karoliai, įvijinis žiedas, romėniška moneta (Alexander Severus).

Šaltinis: M. Schmiedehelm archyvas Talino *Ajaloo Instituut*, byla „Isikufond S. 7.25“; buvusi Archeologijos universiteto didaktinė kolekcija, nuotraukos nr. 2658, dabar saugoma *Ajaloo Instituut* (Taline).

Lit.: Bolin, 1929, 230; Nowakowski, 1999, 114.

Baitų kapinynas

Kapas 8

2 smeigtukai (sujungti karolių ir kabučių apvara).

Kiti kapo radiniai: apvaroje – 19 geležinių varpelio formos kabučių, 6 gintariniai karoliai, 4 žalsvi stikliniai karoliai, 2 žalsvi marginti karoliai, 2 rautuoti tamsiai mėlyno stiklo karoliai, 2 maži juodi emalio karoliai, 1 margintas baltas emalio karo-

lis; 2 apyrankės nežymiai storėjančiais galais; įvijinis žiedas; žalvarinis žiedas užkeistais galais; uždaras žiedas su rozetine, mėlynu stiklu puošta akute; akmeninis verpstukas; geležinio peilio fragmentas.

Lit.: Banytė, 1992, 72; 1999, 64, pav. 1:1, 2.

Baitų kapinynas

Kapas 18

2 smeigtukai (sujungti grandinėle); galvutės dengtos baltu metalu.

Kiti kapo radiniai: žalvariniai galvos apdangalo puošybos elementai – spurgeliai-kniedutės ir kilpiniai kabučiai (dvigubos plokštinės įvijėlės); sidabrinė antkaklė viela apvyniotais galais, su kilpele ir kabliuku galuose; gintariniai karoliai; tamsiai mėlynas stiklinis karolis; žalvarinė įvijinė klaipėdietiška apyrankė; žalvarinis žiedas užkeistais galais; žalvarinių įvijinių žiedų nuolaužos; akmeninis verpstukas; geležinė yla, mažas lipdytas puodelis.

Lit.: Banytė, 1992, 72; 1999, 64, pav. 2:12, 13.

Bandužių kapinynas

Kapas 72

2 smeigtukai.

Kiti kapo radiniai: antkaklės viela apvyniotais galais, su kilpele ir kabliuku fragmentai.

Lit.: Stankus, 1995, 57, 61, 115, pav. 52:1, 2.

Bandužių kapinynas

Kapas 73

2 smeigtukai, sujungti ažūriniais pusmėnulio formos skirstikliais ir grandinėlėmis.

Kiti kapo radiniai: antkaklė su kilpele ir kabliuku galuose; įvijinis žiedas.

Lit.: Stankus, 1995, 55, 115, pav. 52:1, 2.

Bandužių kapinynas

Kapas 74

2 smeigtukai, kurių galvutės dengtos alavu, su apskritomis ataugėlėmis, tutuliai – su mėlyno stiklo akutėmis. Smeigtukai sujungti pusmėnulio ir

keturkampēs formas kiauraraščiais skirstikliais ir grandinēlēmīs tarp jū.

Kiti kapo radiniai: 2 lankinēs segēs lenkta kojele; apskrito pjūvio apyrankē plonējančiais galais; juostinē apyrankē; 5 įvijiniai žiedai; 1 žiedas pāplatintomis šoninēmīs įvijomis; 1 žiedas pinta ažūrīne dalīmī (Beckmann, 22 c).

Lit.: Stankus, 1995a, 58, 61, 115–116, pav. 53; 1995b, Fig. 3, 4:1, 2; Bliujienē, Bračiulienē, 2007, 46, 59, pav. 10.

Bandužių kapinynas

Kapas 77

1 smeigtuko ar segēs galvutē su apskritomis ataugēlēmīs pakraščiuose.

Kiti kapo radiniai: kitų dirbinių nerasta.

Lit.: Stankus, 1995a, 55, 58, 116, pav. 50:3.

Bandužių kapinynas

Kapas 85

2 smeigtukai, kurių tutuliai puošti mėlyno stiklo akutēmīs.

Kiti kapo radiniai: apvara iš geležinių varpelio formos kabučių, karolių ir žalv. įvijėlių; apgalvio iš žalvarinių įvijėlių segtukas; 2 žalvarinės antkaklės viela apvyniotais galais (dėželinē ir su kabliuku bei kilpele galuose); apvara iš 7 gintarinių ir 3 mėlynų stiklinių skritulio formos karoliukų; 2 geležiniai lazdeliniai smeigtukai; lankinēs žieduotosios segēs fragmentas, lankinē segē rombo formos kojele; žalvarinis įvijinis žiedas; smiltainio verpstukas; molinis puodelis.

Lit.: Stankus, 1995a, 55, 58, 117, pav. 50: 4, 5; Bliujienē, Bračiulienē, 2007, 46, 58–59, pav. 8, 9.

Bandužių kapinynas

2 atsitiktiniai radiniai iš plotų 106, 125.

Smeigtukų galvutēs (iš ploto 125 – su apskritomis ataugēlēmīs pakraščiuose).

Lit.: Stankus, 1995, 57, 61; pav. 52:3, 4.

Blušiai=Bluschen (pgl. Vileišis, 1935, 223 – Kalotēs apylinkēse, kitas kaimo pavadinimas Weszat–Herrman).

Atsitiktinis radinys.

Lumpėnų tipo rozetinēs segēs ar smeigtuko galvutē, užfiksuota Įsruties muziejuje saugotų dirbinių iliustracijoje. Apraše pažymima, jog segē yra žalvarinė, puošta sidabriniais spurgeliais.

Lit.: ZAI, 1905, Taf. VIII:39.

Gibaičiai

Smeigtuko galvutē.

Lit.: Tarvydas, 1933, pav. 3.

Godinga

Atsitiktinis radinys.

Smeigtuko galvutē su tutuliu, puošta mėlyno stiklo akute.

Lit.: LLM, 1958, 327, pav. 186.

Buv. Adl. Götzhöfen (pgl. Vileišis, 1935 = Gedminų dvaras, bet gali būti Bandužiai).

Atsitiktinis radinys.

Radimo aplinkybės: 1888 metais ponas Gubba perdavė O. Tischleriu tutulio formos galvutę (*Tutuluskopf*) iš bajoriškujų Adl. Götzhöfen.

Lit.: Tischler, 1890, 25–26; Vileišis, 1935, 226.

Katyčių kapinynas (žr. tekstą, p. 12).

Kurmaičių kapinynas (1940 m.)

Kapas 7

2 smeigtukai.

Kiti kapo radiniai: žalvarinis papuošalas iš 5 įvijų eilių; žalvarinė juostinē apyrankē; 2 įvijiniai žiedai; neaiški romėniškoji moneta; geležinė adata.

Lit.: Kulikauskas, 1951, 317, 343, pav. 2.

Lazdininkų kapinynas (1940 m.)

Kapas 16

Žalvarinės dviejų smeigtukų galvutēs, dengtos baltu metalu. Smeigtukus jungė gintarinių ir stiklinių karolių apvara.

Kiti kapo radiniai: žalvarinė dėželinē antkaklė; lankinēs segēs fragmentas; 2 apyrankēs storėjančiais galais; gintarinis verpstukas; geležinė yla.

Lit.: Būtėnienē, 1968, 150–151, 6 pav.

Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinynas**Kapas 23**

2 smeigtukai, kuriuos jungė geležinių varpelio formos, gintarinių aštuoniukės formos kabučių, stiklo ir metalo karolių apvara.

Kiti kapo radiniai: antkaklė su dėželiniais galais, puoštais mėlyno stiklo akutėmis, dvi įvijinės pusiau apskrito pjūvio lankeliu klaipėdietiškios apyrankės.

Lit.: Butkus, 1998, 193; Kretingos, 2005, pav. 50; Bliujienė, 2007, pav. 175.

Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinynas**Kapas 27 (apardytas)**

2 smeigtukai.

Kiti kapo radiniai: nepublikuota.

Lit.: Butkus, 1998, 193.

Lumpėnų kapinynas**Kapas 2**

2 smeigtukai, kurių tutuliai puošti mėlyno stiklo akutėmis.

Kiti kapo radiniai: geležinis adatos formos smeigtukas; žalvarinė antkaklė viela apvyniotais galais su kilpele ir kabliuku; 4 maži melsvi stikliniai karoliai ir 1 gintarinis; didelė lankinė segė lenkta kojele, ant kurios buvo užmautas žiedas paplatinta vidurine įvija; 3 įvijiniai žiedai; 1 įvijinis žiedas paplatinta priekine dalimi (Beckmann, 26b forma); 2 juostinės apyrankės profiliuotais pergniauztais galais; 1 juostinė apyrankė, puošta skersiniais ranteliais; geležinis peilis.

Lit.: Bezenberger, 1909, 133–135, Abb. 132.

Miestelių kapinynas**Kapas 1**

1 smeigtukas rozetine galvute.

Kiti kapo radiniai: apvara iš 6 gintaro karolių ir 2 vario lydinio įvijų; antkaklė kūginiais galais; peiliukas; apskrita kiauraraštė segė; smeigtukas žiedo formos galvute; 2 pusiau apskrito pjūvio apyrankės; trys įvijiniai žiedai; keraminis puodelis; 2 ylos?; tošinė dėžutė, kurioje buvo įdėta 3 pusiau

apskrito skerspjūvio (IV gr. pgl. M. Michelbertą) apyrankės; laiptelinė segė (III gr. I pogr. pgl. M. Michelbertą); 4 kiauraraštės plokštelės-skirstikliai: 2 romėniškosios monetos (Makrino 217–218 m. penkių asų nominalo; Gordiano III 238–244 m. sestercijus?).

Lit.: Tamulynas, 2002, 130–131.

Miestelių kapinynas**Kapas 2**

2 smeigtukai rozetine galvute.

Kiti kapo radiniai: III grupės antkaklė kūginiais galais; 1 įvijinė apyrankė; 4 pusiau apskrito skerspjūvio VII grupės apyrankės; 2 įvijiniai žiedai; Romos imperijos moneta (sestercijus?).

Lit.: Tamulynas, 2002, 131.

Palangos kapinynas**Kapas 17**

2 smeigtukai, sujungti apvara iš įvijėlių ir gintarinių karolių.

Kiti kapo radiniai: 1 stiklinis ir 1 gintarinis karoliai; dvi antkaklės viela apvyniotais galais su kabliuku ir kilpele galuose; nedidelė lankinė segė lenkta kojele; 4 įvijiniai žiedai; 1 žiedas, puoštas sraigine įvija; žalvarinis kabutis-branktelis; Faustinos I († 141 m.) moneta; geležinė yla; geležinis peiliukas; molinis puodelis; akmeninis verpstukas.

Lit.: Tautavičius, 1968, 131, 136–137, pav. 7:3–5; Bliujienė, 2007, 188 pav.

Pleškučių kapinynas**Atsitiktinis radinys**

Smeigtukas su apskritomis ataugėlėmis puoštais pakraščiais.

Šaltinis: Tamulynas, 1997ž.

Rambynas

Atsitiktinis radinys iš buv. E. Gisevijaus kolekcijos

Smeigtukas su banguotais, apskritomis ataugėlėmis puoštais pakraščiais (5:3 pav.).

Šaltinis: H. Jankuhno archyvinis palikimas, saugomas Šlesvigo archeologijos muziejuje.

Reketės kapinynas

Kapas 29

1 arba 3 smeigtukai.

Kiti kapo radiniai: žalvarinis kabutis-branktelis su grandinėle; žalvarinė juostinė apyrankė; akmeninis verpstukas.

Lit.: Navickaitė-Kuncienė, 1968, 172–173, 176, 179.

Pastaba: 1968 metų publikacijoje, kapo dirbinių aprašyme, rašoma, kad kape rastas tik vienas rozetinis smeigtukas. Tuo tarpu paveiksle 23:1, 2 yra pavaizduoti du smeigtukai iš šio kapo. Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejuje saugomi 3 smeigtukai iš Reketės kapo 29 (inv. Nr. 1671:96, 100, 101).

Reketės kapinynas

Kapas 30

3 ar 5 smeigtukai, du iš jų buvo puošti mėlyno stiklo akutėmis.

Kiti kapo radiniai: du verpstukai – raginis ir akmeninis.

Lit.: Navickaitė-Kuncienė, 1968, 172–173, 176, 179; LLM, 1958, 184.

Pastaba: 1968 m. publikacijoje, kapo 30 dirbinių aprašyme, nurodyta, kad kape buvo rasti 5 rozetiniai smeigtukai, o paveiksle 23:4 vaizduojamas vienas smeigtukas. KVDM saugomi 3 smeigtukai iš kapo 30 (inv. Nr. 1671:102–104). Išlikusioje 1940 metų tyrinėjimų nuotraukoje, *Senovės lietuvių papuošalų* albume (LLM, 1958, pav. 184), įžiūrėti tik trys smeigtukai.

Reketės kapinynas

Atsitiktiniai radiniai

2 smeigtukų galvutės.

Lit.: Navickaitė-Kuncienė, 1968, 176, pav. 23:3.

Stragnų kapinynas

Buv. Scheu rinkinys Šilutės dvare

Segių ar smeigtukų galvutės, saugomos

Lietuvos nacionaliniame muziejuje (1a, b pav.): AR 38:291 (su smulkiomis apskritomis ataugėlėmis), 795, 824–825, 925 (su apskritomis ataugėlėmis pakraščiuose), 980, 1002, 1003, 1375, 1817, 1818, 1820, 1821.

Lit.: *Smeigtuko galvutė AR 38:925 publikuota kataloguose* – Rieckhof, Tautavičius, 1993, 30, Taf. 9:3; Gričiuvienė, Tautavičius, 1994, 83, pav. 241.

Stragnų kapinynas

Smeigtuko galvutė iš buv. H. ir E. Scheu rinkinio?

Šaltinis: buvusi universiteto Archeologijos daktinė kolekcija, nuotraukos Nr. 3822, dabar saugoma *Ajaloo Instituut* Taline.

Stragnų kapinynas (1985 m.)

Kapas 4

2 smeigtukų galvutės, žalvarinės, dengtos balto metalu (LNM AR 38:2614–2615). Pirmoji – su mėlyno stiklo akute.

Kiti kapo radiniai: balto metalo antkaklė su kilpele ir kabliuku bei viela apvyniotais galais; gintarinių ir stiklinių karoliukų apvarėlė; dvi pusapvalio skerspjuvio žalvarinės apyrankės nežymiai storėjančiais galais (viena puošta aplink einančia tinklinio rašto juostele, kita – grioveliais); du žalvariniai brankteliai-kabučiai; įvijinis žiedas; akmeninis verpstukas.

Lit.: Varnas, 1986, 81–82; Bliujienė, 2007, pav. 171.

Šernų kapinynas

Kapas 10

2 smeigtukai žalvarinėmis pasidabruotomis galvutėmis, kurios puoštos apskritomis ataugėlėmis. Tikėtina, kad smeigtukai buvo sujungti geležinių varpelio formos kabučių, stiklinių ir gintarinių karolių apvara.

Kiti kapo radiniai: apvara iš geležinių varpelio formos kabučių, stiklinių ir gintaro karolių bei žalvarinių įvijų; mirusiosios gobtuvo–kepurėlės liekanos; 2 antkaklės viela apvyniotais galais (viena

jų su plokštele ir kabliuku, kita – su kilpele ir kabliuku); žieduotoji lankinė segė lenkta kojele ir lankinė segė lenkta kojele be žiedelių puošybos; 2 įvijinės apyrankės; 3 žalvariniai įvijiniai žiedai; žalvarinis žiedas apvyta kilpine priekine dalimi (Beckmann, 22 c forma); sidabrinis žiedas su priekyje išplatintomis šoninėmis įvijomis (artimas Beckmann 26 b formai); nežinoma romėniškoji moneta su skylute ir grandele.

Lit.: Bezenberger, 1892, 147–150, Taf. VIII kairėje: 12, 13.

Šernų kapinynas

Kapas 22

Žalvarinė sidabruota rozetinė segė.

Kiti kapo radiniai: apvara iš geležinių varpelio formos kabučių, žalvarinių žiedelių ir įvijų; žalvarinės mirusiosios galvos dangalo puošybos dalys; 3 žalvarinės antkaklės viela apsuktais galais (viena – su plokštele ir kabliuku gale, kitos dvi – su kilpele ir kabliuku gale); aparėlė iš 2 gintarinių karolių ir žalvarinės įvijos; 3 lankinės lenkta kojele segės; 2 žalvarinės įvijinės apyrankės; 2 žalvariniai įvijiniai žiedai; mažos keramikos šukės (viena jų – skylėta).

Lit.: Bezenberger, 1892, 151–152, Abb. 11–12.

Šernų kapinynas

Kapas 67

Smeigtuko galvutės? liekanos – puošybinės detalės.

Kiti kapo radiniai: dvi plokštinės įvijėlės-kabučiai, grandinėlių ir mažų pusmėnulio formos kabučių papuošalas; geležinio smeigtuko fragmentas; įvijinis žiedas; sidabrinis žiedas priekyje paplatintomis kraštinėmis apvijomis (Beckmann 40 formos imitacija); žalvarinis įvijinis žiedas; kito žiedo fragmentas; pjautuvo? nuolauža; keraminio puodelio šukės; 5 III a. vidurio romėniškosios monetos (2 Gordianus III, 1 Otacilia, 1 Decius, 1 Gallus).

Lit.: Bezenberger, 1892, 160, Taf. IX:9,11, XVI; Rühl, 1892, 170; Bolin, 1926, 231.

Šernų kapinynas

Kapas 89

Smeigtukas žalvarine sidabruota galvute.

Kiti kapo radiniai: žalvarinė juostinė apyrankė; geležinis lazdelinis smeigtukas; žalvarinis įvijinis žiedas.

Lit.: Bezenberger, 1892, 163; Taf. VIII kairėje: 14.

Užpelkių kapinynas

Kapas 19

2 smeigtukai.

Kiti kapo radiniai: žalvarinė antkaklė viela apvyniotais galais, su kilpele ir kabliuku.

Lit.: Bliujienė, 1988, 68–69, 5 pav.; 1998, 287, pav. 15.

Vilkyčių kapinynas

Atsitiktinis radinys?

Smeigtuko galvutė.

Lit.: Gimbutienė, 1958, 81, pav. 54:3.

ROZETINIŲ SMEIGTUKŲ/SEGIŲ SU TUTULIU RADINIAI RYTŲ BALTIJOS REGIONE UŽ LIETUVOS RIBŲ

Bendiglaukio kapinynas (buv. Bendiglauken, Tilžės apskr. – dab. Sovetsko r., Rusijos FR)

Kapas 2 (1911 m.)

Žalvarinis rozetinis (panašus į Lumpėnų) smeigtukas.

Kiti kapo radiniai: antkaklė su kabliuku ir kilpele besibaigiančiais galais; aštuoniukės formos gintarinis karolis.

Atsitiktiniai radiniai (5 smeigtukų galvutės)

Lit.: Bezenberger, 1914, 144, 146.

Dollkeim (dab. Kovrovo, Rusijos FR)

Kapas 6

Ankstyvojo romėniškojo periodo (Dollkeim tipo) segė su tutuliu (2:1 pav.).

Kiti kapo radiniai: antkaklė trimitiniais galais;

5 apyrankės profiliuotais galais; gana grubūs kabučiai panašios į kriaušę formos; akinė A60 formos segė; profiliuota A72 formos segė; 17 tamsiai mėlynų stiklo karolių; 17 emalio bei mozaikinių karolių; 18 žalvarinių karolių; 1 verpstukas; 1 galštuvus.

Lit.: Tischler/Kemke, 1902, 16, Taf. VIII:4; Nowakowski, 1996, 17, Tab. Ia–Ib, Taf. 5:7–8).

Jābara B kapinynas (Ida–Virumaa, Estija)

III tarand tipo akmenų krovinyas

Smeigtukas (5:1 pav.).

Kiti kapo radiniai: M. Schmiedehelm nurodo, kad iš daugumos ankstyvuoju romėniškuoju laikotarpiu datuojamos kolektyvinio kapo *tarando* medžiagos išsiskiria keli vėlyvesnieji radiniai – aptariamasis smeigtukas, lankinė segė lenkta kojele, juostinė apyrankė siauru pusiau apskrito skerspjuvio lankeliu, kuri ornamentuota skersiniais grioveliais/ranteliais, auksuotas stiklo karolis.

Lit.: Шмидехельм, 1955, 77–79, рис. 17:7.

Jāņogānas pilkapynas (Dobelės r., Latvija)

Pilkapis II, kapas 1

2 smeigtukai.

Kiti kapo radiniai: antkaklė viela apvyniotais galais su kabliuku ir kilpele; 3 pusiau apskrito pjūvio apyrankės užkeistais galais.

Lit.: Banytė-Rowell, Buža, 2005, 17–18, Nr. 40–44.

Kapsėde kapinynas (Liepojos r., Latvija)

H. Moora mini smeigtuko? fragmentus – puošybą, kurią sudarė stiklo akutė, sidabrinių įkartuotų vielučių rateliai, sidabriniai spurgeliai.

Lit.: Katalog, 1896, 22; Moora 1938, 197.

Pokaini pilkapynas (buv. Fockenhof dvaro apylinkės, Dobelės r., Latvija)

4 smeigtukai, sudarantys dvi poras, kurių viena turėjo pusbėguli formos kabučius-skirstiklius.

Lit.: Katalog 1896, 49–50, Taf. 11:16; Moora 1938, 199–200, išnaša 1.

Tilžės–Splitter kapinynas (buv. Tilsit–Splitter, dab. Sovetskas, Rusijos FR)

Atsitiktiniai radiniai (1935 m.)

Pagal archyvinį radinių, priklausiusių Krašto muziejui Tilžėje, o vėliau perduotų į Karaliaučiaus Prussia muziejų, sąrašą W. Nowakowski rekonstruoja rastas dvi rozetines seges su tutuliu kaip iš Šernų kapo 22.

Lit.: Nowakowski, 2006, 24, Abb. 2:8.

Triigi, buv. Ottenküll (Laane–Virumaa, Estija)

Ankstyvojo romėniškojo periodo (Dollkeim tipo) segė su tutuliu.

Kiti minimi radiniai iš akmenų krovinių kapinyno: apyrankė pumpuriniais galais, trimitinės antkaklės, buoželinės antkaklės dalis, apyrankė plonėjančiais galais, apskrito, ovalaus bei plokščio skerspjuvio apyrankės ir kt.

Lit.: Katalog, 1896, p. 37; Taf. 8:24, Шмидехельм, 1955, 160, рис. 43:2; Jaanits ir kt., 1982, Fig. 152; Lōugas, Selirand, 1989, 301.

Wogau (dab. Lermontovas, Bagrationovsko r., Rusijos FR)

Kapas 6

Segė (2:5 pav.).

Lit.: Tischler/Kemke, 1902, Taf. VIII, Fig. 5; Gaerte, 1929, Abb. 226b).

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Åberg N., 1936 – Vorgeschichtliche Kulturkreise in Europa. Bilderatlas mit Erläuterndem Text. Kopenhagen – Stockholm, 1936.

Almgren O., 1923 – Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen. Leipzig, 1923.

Banytė R., 1992 – Baitų (Klaipėdos raj.) kapinyno tyrinėjimai 1990 ir 1991 metais // ATL 1990 ir 1991 metais. Vilnius, 1992. T. I, p. 70–73.

Banytė R., 1999 – Baitų kapinyno dviejų kapų chronologijos klausimu // *Archaeologia Lituana*. Vilnius, 1999. T. 1, p. 63–71.

Banytė-Rowell R., 1999 – Pozostałości zbiorów archeologicznych dawnych muzeów kraju kłajpedzkiego // *Archeologia ziem pruskich*. Nieznane zbiory i materiały archiwalne. Olsztyn, 1999, p. 27–39.

Banytė-Rowell R., 2001 – Didžiosios lankinės lenkta kojele segės Vakarų Lietuvos kapinynuose // *Lietuvos archeologija*. Vilnius, 2001. T. 21, p. 139–146.

Banytė-Rowell R., 2004a – Metalinės diržų ir kamanų detalės iš Stragnų kapinyno // *Archaeologia Lituana*. Vilnius, 2004. T. 5, p. 33–60.

Banytė-Rowell R., 2004b – The transition of Ideas and Northern Lithuania // *Pētījumi zemgaļu senatnē*. Rakstu krājums. Rīga, 2004, p. 11–24.

Banytė-Rowell R., 2006 – Looking for the Watershed between the Middle – and Late Iron Ages in Lithuanian Archaeology // *Transformatio mundi*. The Transition from the Late Migration Period to the Early Viking Age in the East Baltic. Kaunas, 2006, p. 25–39.

Banytė-Rowell R., 2007a – Vėlyvojo romėniškojo laikotarpio žiedas iš Baitų kapinyno. Pavidalo kilmė Baltijos regiono kultūrinių ryšių plotmėje // *Lietuvos archeologija*. Vilnius, 2007. T. 30, p. 9–38.

Banytė-Rowell R., 2007b – Dar kartą apie Šernų kapinyną A. Bezenbergerio publikacijos ir užrašų duomenimis // *Lietuvos archeologija*. Vilnius, 2007. T. 32, p. 9–30.

Banytė-Rowell R., Bitner-Wróblewska A., 2005 – From *Aestii* to *Esti*. Connections between the Western Lithuanian Group and the area of distribution of *tarand*-graves // *Culture and material culture*. Papers from the first theoretical seminar of the Baltic archaeologists (BASE) held at the University of Tartu, Estonia, October 17th–19th, 2003 (*Interarcheologia*, 1). Tartu–Riga–Vilnius, 2005, p. 105–120.

Banytė-Rowell R., Buža Z., 2005 – Prožiemgaliai I–IV a. // *Žiemgaliai*. The Semigalians. Bal-

tų archeologijos paroda. Katalogas. Baltic Archaeological Exhibition. Catalogue. Vilnius, 2005, p. 9–22. *

Beckmann B., 1969 – Die baltischen Metallnadeln der römischen Kaiserzeit // *Saalburger Jahrbuch*. Berlin, 1969. Bd. XXVI, p. 107–119.

Beckmann C., 1969 – Metallfingerringe der römischen Kaiserzeit in freien Germanien // *Saalburger Jahrbuch*. Berlin, 1969. Bd. XXVI, p. 5–106.

Bezenberger A., 1892 – Litauische Gräberfelder: I. Das Gräberfeld bei Schernen (Kreis Memel) // *Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia* 17. Königsberg, p. 141–168.

Bezenberger A., 1909 – Gräberfeld bei Lumpönen, Kr. Tilsit // *Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia* 22. Königsberg, p. 130–147.

Bezenberger A., 1914 – Gräberfeld bei Bendiglauken, Kr. Tilsit // *Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia* 23. Königsberg, p. 139–148.

Bitner-Wróblewska A., 2002 – The Couronians in the Roman Iron Age and Migration Age: their relations with cousins from the west // *Ventspils Muzeja Raksti*. Rīga, 2002. 2. sēj, p. 70–83.

Bliujienė A., 1988 – Užpelkių kapinyno tyrinėjimai 1987 metais // *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986 ir 1987 metais*. Vilnius, 1988, p. 67–70.

Bliujienė A., 1990 – Užpelkių kapinyno tyrinėjimai 1988 metais // *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 metais*. Vilnius, 1990, p. 74–77.

Bliujienė A., 1998 – Investigations at the Užpelkiai Cemetery // *Archaeologia Baltica*. Vilnius, 1998. Vol. 3, p. 277–290.

Bliujienė A., 1999 – Vikingų epochos kuršių papuošalų ornamentika. Vilnius, 1999.

Bliujienė A., 2005 – Iš baltų amatininkystės istorijos: baltiški *Berlock* kabučiai // *Archaeologia Lituana*. Vilnius, 2005. T. 6, p. 112–130.

Bliujienė A., 2007 – Lietuvos priešistorės gintaras. Vilnius, 2007.

Bliujienė A., Bračiulienė R., 2007 – Prašmat-

niosios *Barbaricum* paribio diduomenės moterys ir vyrai // Lietuvos archeologija. Vilnius, 2007. T. 30, p. 39–68.

Bliujienė A., Butkus D., 2000 – Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinyno tyrinėjimai 1998 m. // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1998 ir 1999 metais. Vilnius, 2000, p. 252–254.

Bolin S., 1926 – Die Funde römischer und byzantinischer Münzen in Ostpreußen // Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia, Königsberg, 1926. H. 26, p. 203–239.

Böhme H. W., 1972 – Die Fibeln der Kastele Saalburg und Zugmantel // Saalburg Jahrbuch, 1972. T. XXIX, p. 5–112.

Böhme H. W., 1974 – Germanische Grabfunde des 4. bis 5. Jahrhunderts zwischen Unteren Elbe und Loire. Studien zur Chronologie und Bevölkerungsgeschichte. München, 1974.

Böhme H. W., 1997 – Söldner und Siedler im spätantiken Nordgallien // Die Franken. Wegbereiter Europas 5. bis 8. Jahrhundert. Mainz, 1997. Bd. I, p. 191–101.

Brønsted J., 1963 – Nordische Vorzeit. Bd. 3: Eisenzeit in Dänemark. Neumünster, 1963.

Budvydas U., 2002 – Lietuvoje rastų lankinių segių lenkta kojele tipologija ir chronologija // Lietuvos archeologija. Vilnius, 2002. T. 22, p. 243–274.

Būtėnienė E., 1968 – Lazdininkų kapinynas // Lietuvos archeologijos paminklai. Lietuvos pajūrio I–VII a. Kapinynai. Vilnius, p. 143–161.

Butkus D., 1992š – Lazdininkų (Kalnalaukio) plokštinio kapinyno (Kretingos raj.) 1992 metų tyrinėjimų ataskaita. LII, B. 2066.

Butkus D., 1998 – Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinyno tyrinėjimai 1996–1997 metais // ATL 1996 ir 1997 metais. Vilnius, 1998, p. 190–194.

Butkus D., 2001š – Lazdininkų (Kalnalaukio) senovės gyvenvietės ir kapinyno (Darbėnų sen., Kretingos raj.) 2000 m. archeologinių tyrinėjimų ataskaita. LII, B. F3667.

Butkus D., 2002 – Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinynas // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2000 metais. Vilnius, 2002, p. 98–100.

Butkus D., Sidrys R., Kanarskas J., 1994 – Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinyno tyrinėjimai 1992 ir 1993 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992 ir 1993 metais. Vilnius, 1994, p. 138–143.

Von Carnap-Bornheim C., 1994 – Zur Entwicklung des germanisches Gold- und Silberschmiedehandwerks vor und nach den Markomannenkriegen – Vergoldung, Filigran und Preßblech // Markomannenkriege – Ursachen und Wirkungen. Brno, 1994, p. 99–107.

Von Carnap-Bornheim C., 2000 – Einige jünger-kaiserzeitliche Beispiele überregionaler Trachtbeziehungen zwischen dem baltischen und germanischen Kulturbereich // Archaeologia Baltica. Vilnius, 2000. Bd. 4, p. 45–61.

Daniel G., 1996 – Enzyklopädie der Archäologie. Hamburg, 1996.

Danilaitė E., 1961 – Archeologiniai tyrinėjimai Kiauleikiuose // Iš lietuvių kultūros istorijos. Vilnius, 1961. T. 3, 101–124, p. 341–342.

Eichhorn G., 1908 – Der Grabfund zu Dienstedt bei Remda (grossh. Sachsen-Weimar) // Zeitschrift für Ethnologie. Berlin, 1908. Bd. 40, p. 902–914.

Engel C., 1931 – Einführung in die vorgeschichtliche Kultur des Memellandes. Memel, 1931.

Engel C., 1935 – Aus ostpreussischer Vorzeit. Königsberg, 1935.

Engel C., La Baume W., 1937 – Kulturen und Völker der Frühzeit im Preußenlande. Königsberg, 1937.

Gaerte W., 1929 – Urgeschichte Ostpreussens. Königsberg, 1929.

Gimbutienė M., 1958 – Rytprūsių ir Vakarų Lietuvos priešistorinės kultūros apžvalga. Vakarų baltų kraštas – baltų kultūros centras. New York, 1958.

Griciuvienė E., Tautavičius A., 1994 – Katalog. Od epoki brązu do średniowiecza // Starożytności Litwy: Katalog wystawy Muzeum Narodowego Litwy z Wilna 4.03–30.06. 1994 Warszawa. Warszawa, 1994, p. 75–116.

Grigalavičienė E., 1995 – Žalvario ir ankstyvasis geležies amžius Lietuvoje. Vilnius, 1995.

Jaanits L., Laul S., Lõugas V., Tõnisson E., 1982. Eesti esialugu, Tallinn, 1982.

Jentsch A., 1896 – Bericht über die Verwaltung des Ostpreussischen Provinzial-Museums in den Jahren 1893–1895 nebst Beiträge zur Geologie und Urgeschichte Ost- und Westpreussen. SPÖG 37. Königsberg, 1896, p. 49–138.

Jovaiša E., 1988 – Dauglaukio kapinynas // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986 ir 1987 metais. Vilnius, 1988, p. 75–77.

Jovaiša E., 1996 – Dauglaukio kapinynas // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais. Vilnius, 1996, p. 106–109.

Katalog, 1896 – Katalog der Ausstellung zum X. Archäologischen Kongress in Riga 1896. Riga, 1896.

Kretingos, 2005 – Kretingos muziejus. Klaipėda, 2005.

Kulikauskas P., 1951 – Kurmaičių (Kretingos raj.) plokštinio kapinyno tyrinėjimai // Lietuvos Istorijos instituto darbai. Vilnius, 1951. T. I, p. 315–362.

LAA, 1978 – Lietuvos TSR archeologijos atlasas. T. IV: I–XIII a. radiniai. Vilnius, 1978.

LLM, 1958 – Lietuvių liaudies menas. Senovės lietuvių papuošalai. I knyga. Vilnius, 1958.

Lõugas V., Selirand J., 1989. Arheoloogiga Eestimaa teedel. Tallinn, 1989.

Michelbertas M., 1968 – Ankštakių kapinynas // Lietuvos archeologijos paminklai. Lietuvos pajūrio I–VII a. kapinynai. Vilnius, 1968, p. 112–115.

Michelbertas M., 1967 – III–V amžių Veliuonos kapinynas // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija. Vilnius, 1967. T. 2(24), p. 47–58.

Michelbertas M., 1968 – Ankštakių kapinynas // Lietuvos archeologijos paminklai. Lietuvos pajūrio I–VII a. kapinynai. Vilnius, 1968, p. 112–115.

Michelbertas M., 1972 – Prekybiniai ryšiai su Romos imperija // Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I–XIII a. Vilnius, 1972, p. 5–125.

Michelbertas M., 1986 – Senasis geležies amžius Lietuvoje. Vilnius.

Michelbertas M., 2001 – Corpus der römischen Funde im europäischen barbaricum. Litauen. Vilnius, 2001.

Moora H., 1929a – Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr. Tartu, 1929. Teil I.

Moora H., 1929b – Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr. Tafeln zum I. Teil. Tartu, 1929.

Moora H., 1938 – Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr. Tartu, 1938. Teil II.

Navickaitė-Kuncienė O., 1968 – Reketės kapinynas // Lietuvos archeologijos paminklai. Lietuvos pajūrio I–VII a. Kapinynai. Vilnius, p. 161–193.

Nowakowski W., 1995 – Od Galindai do Galinditae. Z badań nad pradziejami batyjskiego lądu z Pojezierza Mazurskiego / Barbaricum 4, Warszawa, 1995.

Nowakowski W., 1996 – Das Samland in der römischen Kaiserzeit und seine Verbindungen mit dem römischen Reich und der barbarischen Welt. Marburg–Warszawa, 1996.

Nowakowski W., 1999 – Das Problem der Chronologie der spätrömischen Kaiserzeit und Völkerwanderungszeit im Memelgebiet hinsichtlich der Funde aus dem Gräberfeld Aukštakiai (Oberhof) // Archaeologia Lituana. Vilnius, 1999. T. 1, p. 110–117.

Nowakowski W., 2006 – Eine vergessene Nekropole an der Memel – das kaiserzeitliche Gräberfeld Tilsit–Splitter // Archaeologia Lituana. Vilnius, 2006. T. 7, p. 23–30.

Okulicz J., 1976 – Powiązania pobraża wschodniego Bałtyku i centrum sambijskiego z południem w podokresie wczesnorzymskim // Kultury archeologiczne i strefy kulturowe w Europie Środkowej w okresie wpływów rzymskich. Warszawa–Kraków, 1976, p. 181–213 [=Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CCCCXXII. Prace archeologiczne, z.22].

Ozols J., 1964. Die völkerwanderungszeitliche

Eulenfibel // Berliner Jahrbuch für vor- und Frühgeschichte. Berlin, 1964. Bd. 4, p. 75–101.

Patkauskas S., 1977š – 1976 m. Lazdininkų senkapio (Kretingos raj.) archeologinių tyrimų ataskaita. 1, 2, 3 dalys. LII RS. B. 453, 453b, 453c.

Reich C., 2006 – Das Gräberfeld von Oberhof – Kulturelle Beziehungen und Kontakte // Archaeologia Lituana. Vilnius, 2006. T. 7, p. 85–97.

Rieckhof S., Tautavičius A., 1993 – Von der Bronzezeit bis das Mittelalter // Archäologische Schätze aus Litauen. Begleitband zur gleichnamigen Ausstellung. Kultur- und Stadthistorisches Museum Duisburg 11. September 1992 bis 10. Januar 1993. Museum der Stadt Regensburg 7. März bis 16. Mai 1993. Duisburg 1993, p. 21–70.

Rühl F., 1892 – Die Münzen des Scherner Gräberfeldes // Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia, Königsberg, 1892. H. 17, p. 169–170.

Saalburg, 1910 – Saalburg Jahrbuch. Bericht des Saalburgmuseum. Frankfurt am Main, 1910.

Stankus J., 1995a. Bandužių kapinynas / Lietuvos archeologija, Vilnius, 1995. T. 12.

Stankus J., 1995b. A unique pectoral ornament from Bandužiai, Lithuania // Archaeologia Baltica. Vilnius, 1995. Vol. 1, p. 88–93.

Strobin J., 1995 – Die Ornamentik des Metallschmucks aus dem Gräberfeld der Wielbark-Kultur in Lubowidz // Wołagiewicz R. Lubowidz. Ein birituelles Gräberfeld der Wielbark-Kultur aus der Zeit vom Ende des 1. Jhs. v. Chr. bis zum Anfang des 3. Jhs. n. Chr. Kraków, 1995, p. 51–56.

Šnore R., 1930. Dzelz laikmeta latviešu rotas adatas // Latviešu aizvēstures materiāli. Rīgā, 1930. T. I, p. 38–108.

Tamulynas L., 1997š – Pleškučių kapinyno spėjamos vietos (Klaipėdos r., Priekulės sen.) archeologijos žvalgomųjų tyrimų 1997 m. ataskaita. Vilnius, 1997. LII RS. F. 1, b. 2933.

Tamulynas L., 1998 – Šilutės dvarininkų Hugo ir Ericho Scheu'jų indėlis į Klaipėdos krašto proistorės ir archeologinius tyrinėjimus / Kultūros paminklai. Vilnius, 1998. T. 5, p. 36–45.

Tamulynas L., 2002 – Miestelių kapinynas // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2001 metais. Vilnius, 2002, p. 130–131.

Tamulynas L., 2005 – Apie du išskirtinius romėniškojo laikotarpio radinius iš Jogučių kapinyno // Archaeologia Lituana. Vilnius, 2005. T. 6, p. 83–93.

Tarvydas B., 1933 – Šiaulių Kraštotyros Drjos archeologiniai tyrinėjimai 1932 metais // Šiaulių metraštis, 1933. Nr. 4, p. 1–17.

Tautavičius A., 1968 – Palangos kapinynas // Lietuvos archeologijos paminklai. Lietuvos pajūrio I–VII a. Kapinynai. Vilnius, 1986, p. 123–137.

Tautavičius A., 1996 – Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V–IX a.). Vilnius.

Tempelmann-Maczyńska M., 1985 – Części stroju kobiecego w okresie rzymskim na obszarze środkowo- i wschodnioeuropejskiego Barbaricum. Kraków, 1985.

Tempelmann-Maczyńska M., 1989 – Das Frauentrachtzubehör des mitte- und osteuropäischen Barbaricums in der römischen Kaiserzeit. Kraków, 1989.

Thomas S., 1967 – Die germanischen Scheibenfibeln der römischen Kaiserzeit // Berliner Jahrbuch für vor- und Frühgeschichte. Berlin, 1967. Bd. 7, p. 1–188.

Tischler O., 1888 – Über der Zuwachs der archäologisch – anthropologischen Abteilung des Provinzialmuseums im Jahre 1886 // SPÖG 28 (1887). Königsberg, 1888, p. 11.

Tischler O., 1889 – Das Gräberfeld bei Oberhof, Kreis Memel // SPÖG 29 (1888). Königsberg 1889, p. 14–23.

Tischler O., 1890 – Über den Zuwachs der archäologischen Sammlung des Provinzial-Museums im Jahre 1888 / SPÖG 30 (1889). Königsberg, 1890, p. 25–32.

Tischer O./Kemke H., 1902 – Ostpreussische Altertümer aus der Zeit der grossen Gräberfelder nach Christi Geburt (zusammengestellt von O. Tischler, herausgeben von H. Kemke). Königsberg, 1902.

Vaitkunskienė L., 1981 – Sidabras senovės Lietuvoje. Vilnius, 1981.

Vaitkunskienė L., 1999 – Žvilių kapinynas / Lietuvos archeologija. Vilnius, 1999. T. 17.

Varnas A., 1984 – III–IV a. Vaitiekūnų (Radviliškio r.) pilkapynas // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija. Vilnius, 1984. Nr. 2(87), p. 24–38.

Varnas A., 1986 – Stragnų plokštinis kapinynas // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1984 ir 1985 metais. Vilnius, 1986, p. 80–82.

Varnas A., 1986š – Stragnų kapinyno (Klaipėdos raj.) 1985 m. archeologinių tyrimų ataskaita. LII RS. B. Nr. 1191

Vileišis V., 1935 – Tautiniai santykiai Maž. Lie-

tuvoje ligi Didžiojo karo istorijos ir statistikos švietimoje. Kaunas, 1935.

Volkaitė-Kulikauskienė R., Jankauskas K. 1992 – Iš senosios lietuvių amatininkystės istorijos (alavas senuosiuose lietuvių papuošaluose) // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1992. T. 8, p. 135–165.

ZAI, 1905 = Zeitschrift der Altertumsgesellschaft Insterburg (1800–1905), Insterburg, 1905.

Амброз А. К., 1966 – Фибулы юга Европейской части СССР II в. до н.э.–IV в. н. э. Москва, 1966.

Шмидехельм М., 1955. Археологические памятники периода разложения родового строя на Северо-Востоке Эстонии (V век до н. э.–V век. н.э.). Таллин, 1955.

ROSETTE TUTULUS PINS AND BROOCHES DATING TO THE LATE ROMAN IRON AGE

Rasa Banytė-Rowell

Summary

The aim of this article is to once more draw the attention of researchers to the rosette shaped *tutulus* pins and brooches (Beckmann type O), which were mostly common in West Lithuanian areas (the coastland and Lower Nemunas region) during the Late Roman Iron Age (Fig. 4). These ornaments (Fig. 1a, b) were regarded as a phenomenon of the so-called *Memelkultur* by Eastern Prussian archaeologists (Gaerte 1929, Engel 1931). The earliest known items of this type are represented in phase C_{1b} female burials in a mixed horizon of jewellery of the oldest local style (neck-rings with conical terminals, ladder brooches) and a younger style (neck-rings with coiled wire terminals, crossbow brooches with bent feet). Mixed style collections reflect a fashion for round openwork pins and brooches. The set of

grave goods from Miesteliai burial 1, which includes third century AD Roman coins, proves such a context. The inhabitants of West Lithuania began to make rosette pins when openwork round pins were going out of fashion. In Šernai cemetery (burials 10, 22, 67, 89), rosette *tutulus* pins and a rosette *tutulus* brooch were found in the context of younger style ornaments and Roman coins (burials 10, 67). The latter burials should be dated to the turn of the phases C_{1b} and C₂. A similar context of grave good sets with rosette pins like in Šernai but without Roman coins is revealed by the burials at Bandužiai (72, 73, 74, 85), Stragnai (4), and Baitai (8, 18). These burials could presumably be dated to Phase C₂. In the latter phase round cross-section bracelets with slightly thickened terminals began to spread. According

to Nowakowski (1999), this fashion is connected with a style from the horizon in the Zakrzów – Hassleben – Leuna cemeteries. Finds from Baitai 8 and Lumpėnai 2 illustrate sets of grave goods from Phase C₂ and the beginning of Phase C₃. Ankštakiai burial 11, where a rosette *tutulus* pin was found together with a more massive bracelet with thickened terminals, indicates the end of the Late Roman period – the beginning of the Early Migration period. The fashion for *tutulus* ornaments lasted long into the Migration Period (Lazdininkai burials 16 (1940), 72 (2000), Kiauleikiai burial 43) but a different technology was used to decorate the surface of these pins. The pins/brooches from the Roman Period were decorated with wires and half spherical bronze details attached to the metal base (a kind of Barbaricum filigree jewellery) while Migration period pins were covered with repousse silver plates.

The Dollkeim – Kovrovo Culture fashion for wearing rosette pins/brooches is illustrated by material from phase B₂ (Dollkeim burial 6, see fig. 2:1). It disappeared in the third century. Some similarity in the shape of ‘Lithuanian’ pins and Sambian finds can also be seen in the example of a brooch or (belt, harness) fitting from Dollkeim burial 30: it is round and surrounded by round ‘foliage’ (see fig. 2:2). The latter burial is also earlier than the Lithuanian finds and dates to the end of phase B₂. It is curious that early first – second century ‘Samland-style’ rosette *tutulus* brooches have been found in Estonia at the Triigi burial site, but have not so far been found in Lithuania or Latvia. The question arises as to whether the fashion for *tutulus* pins/brooches in Lithuania and in the Dollkeim – Kovrovo Culture overlaps chronologically, given that there are other contemporary *tutulus*-shaped parallels found on the Sambian Peninsula. Thanks to the archival legacy of Jankuhn and Schmiedehelm, we know of two *tutulus*-shaped (belt or harness) fittings (?): from Grebieten burial Pb and Greibau

burial 156 (fig. 2:3, 4). Those burials date to the late second century – first half of the third century. So this chronology is close to the dating for the first rosette *tutulus* pins/brooches in West Lithuania. The brooch from Wogau burial 6 provides a very close analogy to the Lithuanian finds (fig. 2:5). It is important that Tischler compared the Wogau 6 brooch with the pin from Šernai burial 89 and dated it to phase C (Tischler/Kemke 1902). An example of later *tutulus* ornamentation may be provided by a find from the Kl. Puppen/Spychówko cemetery in Masuria. Burial 211 dates to the late fourth – early fifth century (fig. 3).

An ornament fragment with a blue glass stone, silver knobs, and decorated wire, which was found near Liepāja in Kapsēde, was a natural outgrowth of this phenomenon, given the cultural unity of the Lithuanian coastland and the southwest corner of Latvia in the Roman period. Items, which had spread further abroad, are known from the area later known as Semigallia in North Lithuania and South Latvia (Gibaičiai, Jānogānas, Pokaiņi) (fig. 4). The outer distribution point of rosette *tutulus* pins is Jābara B cemetery in Northeast Estonia (fig. 5:1).

When we look at how the idea of producing rosette *tutulus* brooches in West Lithuania may have arisen, we find several credible sources. It is difficult to explain how the shape of a *tutulus* brooch like the one from Dollkeim burial 6 could have influenced the production of pins and brooches which took place in West Lithuanian areas a hundred years later, but stylistic ties between both the oldest and youngest series are obvious, despite the technological differences. The local round openwork pins and brooches with small *tutuli* were also the source of inspiration for creating rosette-type *tutulus* pins/brooches. It seems that openwork ornaments with *tutuli* were the predecessors of the rosette-type ornaments. Examples of Roman provincial brooches also may have influenced the imagination of Baltic artisans.

A brooch found in the Roman fort at Zugmantel (Germany) (fig. 5:2) is especially similar. A Roman brooch found in Aukštkiemiai is an example of the provincial imports that reached the Lithuanian coastland (fig. 5:4). As has been shown by von Carnap – Bornheim, rosette *tutulus* pins from the Lithuanian coastland and the Lower Nemunas region have parallels in the Elbe area (von Carnap – Bornheim). Germanic *tutulus* brooches of various shapes spread during phases C₂ – D in the southern Elbe area, in the Alemanic region along the Main and in what is now the Netherlands (Tempellmann – Maćzyńska 1985, 1986). Here I would like to draw attention to the Dienststedt type brooch, which has a similar concentric decoration to that of the ‘Lithuanian’ pins and brooches. The Dienststedt ornament is made of a bronze base with silver and gilt elements (fig. 6). It was made using the pressed foil technique, but notched wires were also used for decoration as is the case with Baltic jewellery.

Rosette *tutulus* pins/brooches from West Lithuania are an example of how a local jewellery design was created in the Late Roman Iron Age by remaking local traditional shapes and introducing foreign ideas, which were acceptable and technologically accessible.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1a. The heads of rosette *tutulus* pins from Stragnai cemetery, former collection of Šilutė Manor. The inventory number of the National Museum of Lithuania is noted in brackets. *A. Ruzienė drawing.*

Fig. 1b. The heads of rosette *tutulus* pins from Stragnai cemetery: 8–13 former collection of Šilutė Manor; 14–15 from Burial 5 (1985). The inventory number of National Museum of Lithuania is noted in brackets. *A. Ruzienė drawing.*

Fig. 2. 1. Rosette-, *tutulus*-shaped ornaments from the area of Dollkeim – Kovrovo Culture (according to Tichler/Kemke Taf. VIII:4, 4a); 2. A plate from Dollkeim Cemetery Burial 6 (according to M. Schmiedehelm, Archive of the Institute of History, University of Tallinn, F. 22); 3. A belt or harness fitting from Grebieten Burial Pb (according to H. Jankuhn, Archive of the Archaeological Museum in Schleswig); 4. A belt or harness fitting from Greibau Burial 156 (according to M. Schmiedehelm, Archive of Institute of History, University of Tallinn, F. 22); 5. A rosette *tutulus* brooch from Wogau Burial 6 (according to Tichler/Kemke Taf. VIII:5).

Fig. 3. A page with Schmiedehelm’s notes about the finds from Kl. Puppen/Spychówko Burial 211 (Archive of the Institute of History, University of Tallinn, F. 22).

Fig. 4. Distribution of rosette *tutulus* pins/brooches in the Eastern Baltic region.

Fig. 5. 1. A rosette *tutulus* pin from Jäbara B cemetery (according to Schmiedehelm, 1955, fig. 17:7); 2. A brooch from the Roman fort at Zugmantel (according to Saalburg, 1910, Taf. IX:14); 3. A rosette *tutulus* pin from Rambynas (according to Jankuhn, Archive of the Archaeological Museum in Schleswig); 4. A Roman brooch found in Aukštkiemiai (Oberhof) cemetery (according to Jankuhn, archive of the Archaeological Museum in Schleswig).

Fig. 6. Brooch from Dienststedt (southern Elbe area) (according to Thomas, 1967, Abb. 10:1).